

ŠIAURIEJI ATSIVÉRIMAI

Pasvalio krašto kultūros, istorijos laikraštis

1999 m., rugsėjis, Nr. 7

Mariaus Katiliškio 85-osioms gimimo metinėms

Rugsėjis... 85-asis Mariaus Katiliškio gimtadienis.
Budina mūsų atmintį ir sąžinę, prašydamas atsigrežti
Į Jo Išgyventą laiką Pasvalio žemėj.

Albino Vaitkaus - Mariaus Katiliškio laikas, jėmintas Pasvalio žemėj lemtingų istorijos datų: 1940-ieji - 1944 - ieji. Tai Ir laikas, perpildytas vidinės žmogiškosios prieštaros - čia Jį pasitiks dideli atradimai ir dar didesni praradimai.

Istorijos pervačos įsireš neužgyjančiu sopuliui į visą Jo gyvenimą.

1941-ųjų birželio sukilimas. Marius Katiliškis Pasvalio sukilėlių štabo adjutantas. Štai paženklinis Jo vardą ne vien istorijos liudininko, bet ir kaltės - netgi žydšaudystės žyme. Piktavalių kaltintojų užteks, o ginančiųjų bus maža...

1944- ieji. Marius Katiliškis būtent iš Pasvalio išeis į Jo paties išsakyta lemčių negržti...

Tačiau tarp tų dviejų istorijos pervačų išliks nenykstamai laimingos dienos su knygomis - didieji susitikimai su pasaulio klasikais, liks nuoširdžios bendrystės dienos su Pasvalio žmonėmis - paprastais ir išprususiais.

Bet ir vėl: vienoj pusėj didžiulis pažinimo troškulys : "... susitikdavau ji Pasvaly, pakalbėdavom apie kūrybą, net ir ... apie Rytų filosofiją" - atsimins buvęs Pasvalio gimnazijos mokytojas Antanas Musteikis; kitoj - sielos gelmėse prasiveržiantis nepasitikėjimas savimi : "... kai ruošiau literatūros vakarą, į kurį atvyko iš Kauno Bernardas Brazdžionis, Jurgis Jankus, kviečiau dalyvauti ir Albiną Vaitką, bet jis atsisakė : "Ateičiau būtinai, bet kur ten man su tokiais tūzais" - pasakos buvęs Pasvalio gimnazijos direktorius Juozas Povilonis.

Pasvalyje prasidės ir kūrybinė branda, apvainikuota spaudai paruoštu solidžiu rankraščiu " Seno kareivio sugržimas ", bet artėjančio fronto įvykių sumaištyje rankraštis žus.

Pasvalyje likimas suves su mokytoja Elze Avižonyte, bet 1944- ieji pasitiks lemtinga " prasilenkimo valanda " , perskirsiančia ju gyvenimus.

Ir liks Pasvalio laikas begaliniu sopuliui užkeiktas - iš štos žemės Marius Katiliškis bus pasmerktas amžinai benamiškumo prievertai...

Bet ir kūryboj, ir gyvenime iškentėtoji savosios žemės praradimo kančia leis vėlei gržti atgalios, kad įvyktų liudijimas - išėjusiems visgi lemta sugržti. Lemta, nes dar tebesama, tebeprisimenama, tebelaukiama. Juk kiekvienas iš mūsų, kurie dar bent kiek susiję su savaja žeme, turim savyje išsaugoję Marių Katiliškį, tik gal sunkiai tai pažįstame, kaip kad sunkiai pažįstame ir nužemintojo dalią, skausmingą nužemintojo kūrybos kalbėjimą.

O pažinti Marių Katiliškį privalom - ir tebesantį, ir sugržtantį, antraip būsim išdavę ir savają žemę, ir save.

Kunigystės 50-mečiui

Šiųmetinių rugėjų nušviečia neiprastai graži dvasios šventė - Pasvalio dekanas monsinjoras Jonas Balčiūnas švenčia kunigystės 50-ties metų sukaktį. Širdingai sveikiname didžiai gerbamą monsinjorą - mūsų bibliotekos geraji talkininkai, patarėja, paguodėja, sutvirtintojai. Prisiminkime kartu su juo tą sunkų kunigiskosios aukos kelią.

Mons. Jonas Balčiūnas

Pirmieji ir tūkstantieji kunigystės žingsniai

Pasvalys (1950-1951 m.) - tai pirmoji kunigisko darbo ir maldos vieta. Koks didelis tuomet buvo iškarštis. Stengiausiai neprasti jokios tobulumo dalelytės, stengiausiai apstačiauti placiai ir giliai. Norėjau apimti visą ši Šiaurės Lietuvos kraštą. Norejau visomis čia augančiomis gėlėmis grožėtis, visų paukštelių giesmių klausytis, skambausias dainas išdainuoti, visas šventųjų dorybes į savo sielą jidiegti ir visų sutikių sielas dieviškai išpuošti. Meldžiausi ir dirbau.

Kokia laimė, kad aš čia, Pasvalyje, jau pirmomis dienomis sutikau kanauninką Kazimierą Krikščiūną. Nors jis tuomet turėjo jau 62 m. amžiaus, bet savo dvasia buvo jaunas. Jo patarimai, užrašti dienoraštyje, ir šiandien man skamba ausys ir virpina širdį: "Ne viską priimti, bet viską suprasti. Ne viską pateisinti, bet viską atleisti. Visame kame stengtis surasti glūdincią tiesos dalelę". Ir štai dar tokia visų pasakymų santrauka: "Pirmoje veteje vidinis dvasinis gyvenimas, antroje - apaštalavimas, trečioje - statybos, remontai. Nešk sieloms ne savo, o Dievo žodį. Dck Jo meile. Apimk visus, kaip Jėzus. Be išimties. Padary juos nors truputį geresnais. Ne visada ir ne visur seksis. Turek kantrybęs". Ir paminklinėje lentoje ant jo kapo, čia, Pasvalio senosiose kapinėse, užrašyta: "Savo kantrumu jūs laimesite sielas".

O koks svarbiausias darbas laukė, žengiant pirmuosius kunigystės žingsnius? Visais laikais, sunkiais ir lengvais, Bažnyčia ipareigoja ypatinga dėmesį skirti jaunimui. Daug pastangų teko išdėti ruošiant vaikučių sakramentams. Tai buvo mielas, bet sunkus darbas. Tačiau lengvino vienuolė Ona Venclovaitytė. Ji priklausė švenčių Jėzaus Širdies Tarnaičių seserų kongregacijai, kurios centras buvo Kaune. Ji buvo neeilinė, nuostabi apaštalė. Kadangi tos kongregacijos pagrindinis tikslas buvo švietimas, jaunimo auklėjimas ir mokymas, tai seselė Onutė visas savo jėgas ir skyrė tam darbui. Ji sunkiai ateistinius laikais apšvietė protus Kristaus mokslu, uždegė širdis Dievo meile, paskatino siekti gėrio. Kame jos, kaip apaštalės, pasiekimo paslaptis? Ir jos, ir visų kunigų bei mokytojų pasiekimas glūdi pasiaukojančioje meileje. Paprasti žodžiai, perimi meilės liepsna, pververia širdis. "Reikia būti susizavėjusiam tuo, ką skelbi", - tvirtino seselė. Meilė pripildo sielas didele pagarba Jėzui ir duoda nuostabius vaisių. Jėzus pažįstamas, pasirenkamas, Jo mokslu vadovaujamas ir einama laimingu šventumo keliu.

Kunigavimo pradžia yra pirmoji praeidusi gėlė, kurią paprastas kasdieninis gyvenimas savo rutina džiovina. Ir apima liūdesys, kad nepasieki taip trokštamu aukštumą, kad reikia žengti prie altoriaus, apskintant kasdieninę naštą. Bet, manau, kad toks liūdesys yra geras ženklias. Jis parodo, kad žmogus nepasiduoda, po silpnymbėmis nepasirašo, kad nori kopti vis į aukštessnį gėrio pasaulį.

O kas labiausiai mane guodė ir stiprino? Tai meilės Jėzui spindulėliai savaje ir kituose. Lankant parapijiečius mieste ir kaime, buvo jaučiamas gilus tikėjimas, pagarba, meilė, domėjimasis viskuo, kas kilnė ir šventa. Pavienės negerovės tarsi ištrypdavo gėlio saulėje, ir buvo smagu darbuotis, aukotis, melstis, mylėti Dievą ir žmones.

Prabėgo vieneri metai, ir aš išvykau į Linkuvą. Ten darbavaus keletą mėnesių vidurvasaryje. Ten buvo lyg atostogos. Bet maldai ir meilei nebūna atostogų. Linkuvos švenč. M. Marijos Škaplierinės šventovėje gavau daug malonių, kurios buvo labai reikalingos atitiesis gyvenime.

Po Panėvėžio katedra (1951-1954 m.). Joje šv. Mišios, pamokslai, Dievo malonių per sakramentus teikimas ir dar Panėvėžio pogrindinės tautinės-religinės organizacijos "Atžalynas" dvasios vado pareigos.

Toliau - kaip politinis kalnys, Vilniaus Lukiskių kalėjime, Šilutės ir Kursko lageriuose (1954. 08. 28-1955. 09. 08). Tai spylgiuotų vienų vainikas, tai atperkamoji atgaila ir kančia už Tėvynės laisvę, tai dieviškas žodis ir pasiaukojanti meilė nelaisvės broliams.

Pakruojoje 1956 m. rudenį. Pasaulio politinis atsilimas. Ryškėja tautų laisvės ir demokratijos šventi siekiai. Amnestija ligos pagrindu. Kokia laimė grįžti į Tėvynę ir melstis gražioje Pakruojo šventovėje, dėkojant Dievui už laisvės spindulėlį.

Vėl lageryje (1956.12.04-1965.09.08). Grįžtama prie represijų. Bijoma laisvės ir tikros laimės siekių. Tai lyg kryžiaus nešimas į Golgotą, tai ilga atperkamoji atgaila ir kančia už Tėvynės laisvę. Supratau, kokia brangi Dievo dovana tikėjimas, kuris palaiko ir padeda prasmingai gyventi net kančioje. Stiprinau tikėjimu, maldai ir eucharistiniu Jėzumi nelaisvės brolius. Taip buvo Uglīce, Taščete ir Potmoje.

Vėl Lietuvoje. Salake (1965-1986 m.) prabėga daugel metų. Labai graži gamta. Nuostabi iš akmenų pastatyta šventovė. Atstatoma sveikata. Administraciniai rūpesčiai ir darbas, darbas...

Alantijoje (1986-1992 m.) pasitikau atgautos nepriklausomybės austą. Plevėsavo trispalvės vėliavos, skambėjo himnas, riedėjo džiaugsmo ašaras. Ižengėme į mokyklas skelbtį dieviškojo mokslo.

Pagaliau vėl atvykau į Pasvalį darbuotis (nuo 1992.08.14). Nemaža metų našta dar nesulenkė pečių. Igyta daug patyrimo ir praktikos išminties. Kadangi laikas šaldo širdį, tad kasdien tenka susigrąžinti kadaise turėta iškarštį. Žinau, nebegali grįžti tojį darbo pradžios palaimai, tasai pavasarį sprogtančių žiedų džiaugsmas. Bet lieka noras išsilaikyti šventume, tikėjumu ir malda palaikyti jautrią sąžinę, suprasti kunigystės didingumą, turėti gilius mėlies dvasinei tarnybai. Vaisių metas viršija žiedų metą naudingumu.

Pasvalyje besidarbujant istorija pasikartojo. Čia vėl radau senelį kunigą, būtent Joną Rimšą, kurio draugystė gaivino. Jis buvo optimistas, idealistas, reiklus sau ir kitiems. Jis praeityje buvo ir angeliačių vadovas, ir statybininkas, ir dekoratorius. Bet svarbiausia - visur labai rūpinosi gyvaja bažnyčia, sieļų grožiu. Meldesi ir darbavosi iki mirties. Kai didžiojoje savaitėje, einant į bažnyčią, širdis per daug suvirpėjo, ir jisai parkrito, pargabentas į butą, atgavęs šamponą, dar pajuokavo: "Norėjau savo kaktą išlyginti gatvę. Nepavyko". Bet jam pavyko gražiu kunigisku gyvenimu pradžiuginti dangų ir žmones.

Ir vėl istorija kartoja. Po seselės Onutės mirties į apaštaliską darbą Pasvalyje stojo daktarė, Lietuvos šv. Kazimiero seserų kongregacijos narė Valerija Mačenaitė. Jos pagrindinis sickis: vienybėje su Kristumi padėti atkurti tautos dvasingumą. Tos kongregacijos tikslas: krikščioniškas auklėjimas ir mokymas, karitatyvinė veikla ir labdara, ruošimas Bažnyčiai naudingų krikščionybei platinti padėjėju. Tai didelė parama mums, kunigams. Tai didelė Dievo dovana ir malonė šiam Šiaurės kraštui.

Kas dar prisimintina? "Jėzui garbė." - šaukia minios vaikučių ir suaugusiuų per šv. Kalėdas ir per šv. Velykas. Nusidriekia gražios procesijos, sveikinant eucharistinių Jėzų. Štai kur tikras džiaugsmas jaunystėje ir senatvėje, žengiant pirmuosius ir tūkstantusius žingsnius.

Krašto muziejaus metinėms

S. Savicko nuotrauka

Albinas Kazlauskas

KAI TALKA - NE ALGA

Labai gerai, kad Joniškėlis dešimtmiečius turėjo Bitę - Gabrieľ Petkevičaitę, niekada nenorėjusią būti Petkevičiūte. Būdama nepaprastai veikli, ji - net to nenujaudama, kûrė gyvąjį istoriją, kuri ilgainiui tapo kultūros paveldu.

Kadangi muziejų veikla niekada nebuvo triukšminga, tai kai kas ižvalgiai sako: apgaulinga muziejų tyla. Teisingai sako. O jeigu visados tylėsi - kas apie tave daugiau sužinos? Iš kitos pusės, sekant išmintingu Levu Tolstoju, jei apie save kalbési gerai - manys, kad garbės besivaikančiu neverta tikėti, o jei blogai kalbési - manys gerokai blogesniu esant negu esi.

Tad kaip elgtis?

Gal pasakyti, kiek turime ir tikimės turėti Pasvalio krašto muziejaus rėmėjų?

Susirinkome anadien visi muziejininkai ir ėmėmės skaičiuoti: kiek gi jų, tų nuoširdžiuju mūsų talkininkų?

Kukliausiajai - Zenoną Nistelį, norėtų to jis ar ne, vis tiek laikome nepralenkantu. Juk jis, išsaugojo tėvelio palikimą, beveik viską atidavė Pasvalio krašto muziejui. Eksponatai, jo atiduoti, tarsi gero kareivio ginklai:

blizgečiai blizga jo tėvelio, pirmojo Lietuvos kultūrtechniko, darbo įrankiai - tų laikų nivelyrai, teodolitai ir kita. Pridėkim prie to ir jo - Lietuvos

tik jie, rėmėjai, panorėtų.

Visos rėmėjų šimtinės neišvardinsi neilgame straipsnelyje. Bet jie visi mūsų, muziejininkų, tarsi sąžinės sąskaiton įrašyti...

Su ne vienu iš jų, atėjusių čia valandėlei, o užtrukus ir pusdienėli - džiaugiamės susitikę. Džiaugsimės visada. Ir ne dėl to, kad tarsi "privatėtumė", o dėl to, kad pokalbiuose su jais, mielais žmonėmis, skaitome Pasvalio krašto Gyvosios Istorijos Knygą.

Užsuko į muziejų miela pasvalietė Onutė Ratkevičienė ir sako: iš "Carito" Pasvalio skyriaus bibliotekos ne viena knyga tiktų muziejui. Buvusios patalpos atitenka kitiems - kodėl jums nepasižiūrėjus? Pasisižiūrėjome. Ir atradome, kas jei ne vien Pasvalio krašto, tai jau bendrajai kultūros istorijai tikrai reikšminga.

Kai Joniškėlyje gyvenimo kelias baigėsi kunigas Kazimieras Girnius, didelė jo bibliotekos dalis - palikimą, vertingą ir bendruoju kultūros istorijos ir tam tikra dalimi Šiaurės Lietuvos kultūros paveldo atžvilgiais - priemėmė į muziejų kaip reikšmingą indėlį.

O štai Birutė Avižonytė - Blaževičienė iš JAV atsiuntė laišką, kuriame rašo: "Aš turiu pilną kartoninę dėžę su įvairiomis knygutėmis, laikraščių ir žurnalų iškaromis, prisiminimais etc. apie Tėtuką (t.y. apie prof. dr. Petrą Avižonį - aut.), taip pat jo ranka rašytus laiškus ar kitus asmeninius daiktelius..."

Tai perskaicius, šilta, dėkinga banga užplūsta muziejininko šamona: juk garbiųjų pasvaliečių olimpe Avižionai

- po Vilnių, mes nerاسم kitos tokios pasvaliečių šeimos, kuri ne vieną iš savo vaikų būtu išleidusi palaimingai lietuviškajai veiklai, kai istorijos dalgis taikėsi brūkšteli į per pačias jautriaujas tautos išlikimo kraujagysles. Pris šių abiejų šeimų jau vėlesniu laikotarpiu - ir kitokiomis aplinkybėmis - gražiai priglūsta Kuosų šeima: ir pedagogai, ir mokslininkai kartu.

Tegul dvasiškai šviesiai ir prasmingai Pasvalio miesto šventės dieną muziejuje susirenka ta maždaug šimtinė muziejaus rėmėjų.

Vietos užteks visiems, nuotaiką susikursime patys.

Tad Jūsų, rėmėjų, nuoširdžiai laukiame.

GYVOSIOS ISTORIJOS LINK

Siūlome pamokėlę-ekskursiją

Ne taip seniai į muziejų paskambino pradinukų mokytoja. Ji sako: "Norėtume pamokėlę temą "Kaip pasiekite Pasvalys?"

Pageidavimas atvedė prie minties, kad mokinukai maždaug dešimtmečiai. Jų užversti vaizdai ir žodžiu gausa nedera. Pagaliau apie praėjusio amžiaus Pasvalį išlikusių fotovaizdų neturime (tik to meto miesto planus-schemas, kurie ne pradinukų lygmeniu),

Tačiau, mokinukams su mokytoja atėjus į muziejų, išėjti rastume.

Aptartume 1920-1940 m. išlikusias nuotraukų paspalvintas kopijas. Tai pirmas žingsnis.

Antras - su jais ir mokytoja išeitume į miesto epicentrą - ten, kur Svalia įteka į Lėvenį. Pamėgintume "išlukštinti" miesto vardo, upių vardų kilmę. Ties šventoriaus pietvakarių kampu parodytume dar išsaugotą (ne be pastangų, nes užsafaltuoti ir ši originala siekiančią buvo ir reikėjo juos nuo to sulaikyti) akmeninio grindinio kelioliką kvadratinį metrą.

Nepreleistume šventoriaus memorialinių akmenų sankaupos: jie atsivežti į jmūryti Pasvalio krašto tremtinį per stalinius gudujį metą.

Kodėl neaptarus ir netoli ese, Vytauto aikštėje nesenai atsiradusio Pasvalio ir kitų pasaulio miestų ryši rodančio obelisko?

O kitapus kelio - mūsų kraštiečio skulptoriaus Antano Dimžlio skulptūra "Poilsis".

Pereitume tiltu į kitą Lėvens pusę, o eidami įsitikintume, kad Siems laikams tiltas, deja, per siauras. Čia vieta ir laikas pridurti, kad šio beveik prieš 40 metų statyto tilto darbų vadovas, taipogi kraštiečius Petras Makričius užpernai sakė: jums, pasvaliečiams, seniai reikia šią tiltą paplatinti, ir tai nesuderintą. Bet valdžia tokiam užmoju turėtų rasti lešą. Gal ir tas (kaip toj dainelėj: "jei ne šiemet - kitamet").

Knygnešių Pasvalio krašte prieš šimtmetį buvo. Bet ju atminimas pagerbtas nesenai. Tai Arūno Grušo memorialas Kalno gatvės pradžioje.

Pakeliaukim šia gatve dar apie 200 metrus į leiskimės paupi. Pamatytį sieringo vandens (galima ir paragauti) Žalovojo Šaltinio. Nebuvo aplink šaltinį dolomitų skaldo žiedo, o jis "nukalė" rūpestingiaus Kalno gatvės vyrai, sugundyti Antano Stapulionio.

Galim žingsniuoti ir kita kryptimi - puikaus Pasvalio parko link. Bet tam jau reikėtų dar vienos pamokos-ekskursijos...

○ Jeigu į smegduobių valdas

Pernai mokslininkas geologas Eduardas Vodzinskis keletą mėnesių triūsė su muziejininkais, koki parengti vaizdžiai, idomiai Pasvalio krašto geologinės sandaros ekspoziciją. Norėta, kad ir didelis, ir mažas suvoktu karstejimo (gipso tirpimo ir dolomitilčių išplavimo) reiškinį. Jo parengtose schemose regiono "pjūviai" - tarsi rentgeno aparato "akis", šiuo atveju matant, kas ir kaip darosi po Pasvalio molynų "plata".

Deja, tirpimo tempu nustatyti mokslas dar neįstengia. Sako, kad žemė pati apie būsimas īgriuvas praneša lyg ir dundejimu. Taip sako žmonės, kurie šią tik Pasvalio ir Biržų kraštui būdingą reiškinį patyrė... savo namų kieme.

Norite tuo įsitikinti? Tai iš muziejaus (po schemų išnagrinėjimo ir geologijos eksponatu apžiūros) patraukite prie vandenitickio bokšto. Už jo apsauginės tvoros - sena Veltžių sodyba, iš kurios tik gyvenamas namas su kletimis geriau išlikę.

Nustebite sostoję ant stačiai nuožulnauš pakraščio: žvilgsni traukia smailiadugnė įduba, kurios dugne ir šlaituose - ir krūmu, medelių, net vaismeldžių privisę.

Jei norite pažvelgti į labai panašią sausadubobę be jokių medžių ir krūmų, tik vasarvidžiais tiršta žole užvirtusią - pačiukite į "Melioratoriaus" sodų bendriją. Šioje bendrijoje - tarp sklypų ir sodų namukų - mikroskopinių ežerukų aksų, kurių "blakstienos" - nendrių sąžalynei pakraščiuose. Kitur - karklų krūmai, seniai nusisiūrėti šarkų. Juk čia ir šakelių lizdų "karkasams", ir molio jiems sutvirtinti užtenka.

Šią vietą jau minėtas E. Vodzinskis svajojo paliki kaip buvusių ir įteisinti kaip geologijos draustinį, dėl īgriuvų tirštumos. Deja, "Melioratoriaus" įsitvirtinęs ir, kaip sakoma, kelio atgal nėra.

Sitokių išvyką pradėti muziejuje ir tėsti laukuose ar suduose - jau ne vienos pamokos tema.

Betgi E. Vodzinskis ir dabar tebegalvoja, kad atsiras gamtos ar geografijos dalykų mokytojų, kurie tam ryšis.

Tokių ir lauktume.

○ Medinių - plieninių Vileišiai

Tavo žodis buvo kietas

Iš jaunų dienų.

Lyg iš plieno tu nulietas,

Su tavim einu...

Šitas ketureilis - ištraukėlė iš elėraščio, skirto agronomo profesoriaus Petro Vasinausko atminimui, parašytas taipogi eiliuoti mėgstancio jo mokinio.

Tačiau norisi tokius žodžius pritaikyti ir iš netolimo nuo Pasvalio Medinių kaimo Vileišiams - net trims broliams, sunkiu keliu pasiekusiems aukštajo išsilavinimo daugiau kaip prieš šimtmetį.

Buvo tokio mokslo pasiekusį ir iš geros algos gyvenusiu, bet Lietuvos atskūrimui nedaug arba ir visai nieko nenuveikusiu.

O Petras Vileišis iš pažįstamų aukštųjų carinių valdininkų išgavo leidimą juodojo spaudos draudimo meto pradžioje Peterburge išispausdinti keturius mokslo populiarinimo ir šviečiamoji turinio knygelės, kaip jis sakė, gimojo kaimo sodieciams.

Bet kai cariniai pareigūnai susizgribo, kad čia lietuviybės gaivinimas busišas - uždraudė. Muziejuje jas tris turime, atneštas iš Jurgėnų kaimo, iš pradinių mokyklos mokytojos téviškės senos sodybos.

Kišeninio formato ir rausvais, žalsvais, gelsvais plonučiais viršeliais jau slapyvardžiais Bitėnų ar Tilžės spaustuvėse išspaustintos "naudingos ūkiškos knygelės", kurias ant savo pečių iš Rylprūsių ar paprūs mūsų sodieciams atnešė knygnešiai. (Kad taip cariniai žandarai buțu mutuočę, jog tų knygelų rankraštiniai tekstai į minėtus spaustuvės atkeliau... jau Rusijoje garsaus keliu inžinierius Petro Vileišio firminiame voke.').

Petro broliai Jonas ir Antanas dalyvauja visuomenės gyvenime, reiškiasi spaudoje. Tai lietuviybės garsinimas, paskui - atsigavusios stiprinimas. Kiek reikėjo ryžto, drąsos, pavojingo darbo. Išvėrė.

Tad labai dera atsidėjus išnagrinėti Vileišių šeimos genealoginių medžių, kurio šakose yra ir daugiau žinomų žmonių, ir dabar kultūrinį ar valstybinių darbų dirbančių.

Iš muziejaus mūsų "kompasas" terodo kelia į P. Vileišio gatvę, o joje - Vinco Grybo sukurtas paminklas. Pamastysime, kad jau turime atsakymą, kodėl toks įrašas: "Didžiajam Lietuvos Kėlėjui". Akylesnis mūsų išvykos dalyvis pastebėtų ir laikraščio, kuris P. Vileišio rankose, pavadinimā.

O pasukus į Medinius - daugiafigūris jau minėto Arūno Grušo stogastulpis. Čia jau fundatorų įrašas kitoks nei Pasvalyje. Čia "dekingi téviškėnai". Apie tai - atskira istorijėlė.

Jei po tokijų pasibuvimų bent vienas kitas iš moksleivijos paimes į rankas ir iki galo perskaitys bent vieną kraštiečio profesoriaus Jono Aničo monografiją iš trijų, skirtų "Vileišių". - pastangos bus ne veltui.

Nesenai muziejuje teko priimti klapėdiškė ekskursiją. Grupė didžiulė, todėl ir metodas kitas: pirmiai netrukdoma pasižvalgyti, paskui - apsistoti prie to, kas labiausiai sudomino.

Pasirodo, kad mūsiškų Kazų Škirpų ne vienas iš svečių gerai žino kaip karinį, diplomatinių veikėjų.

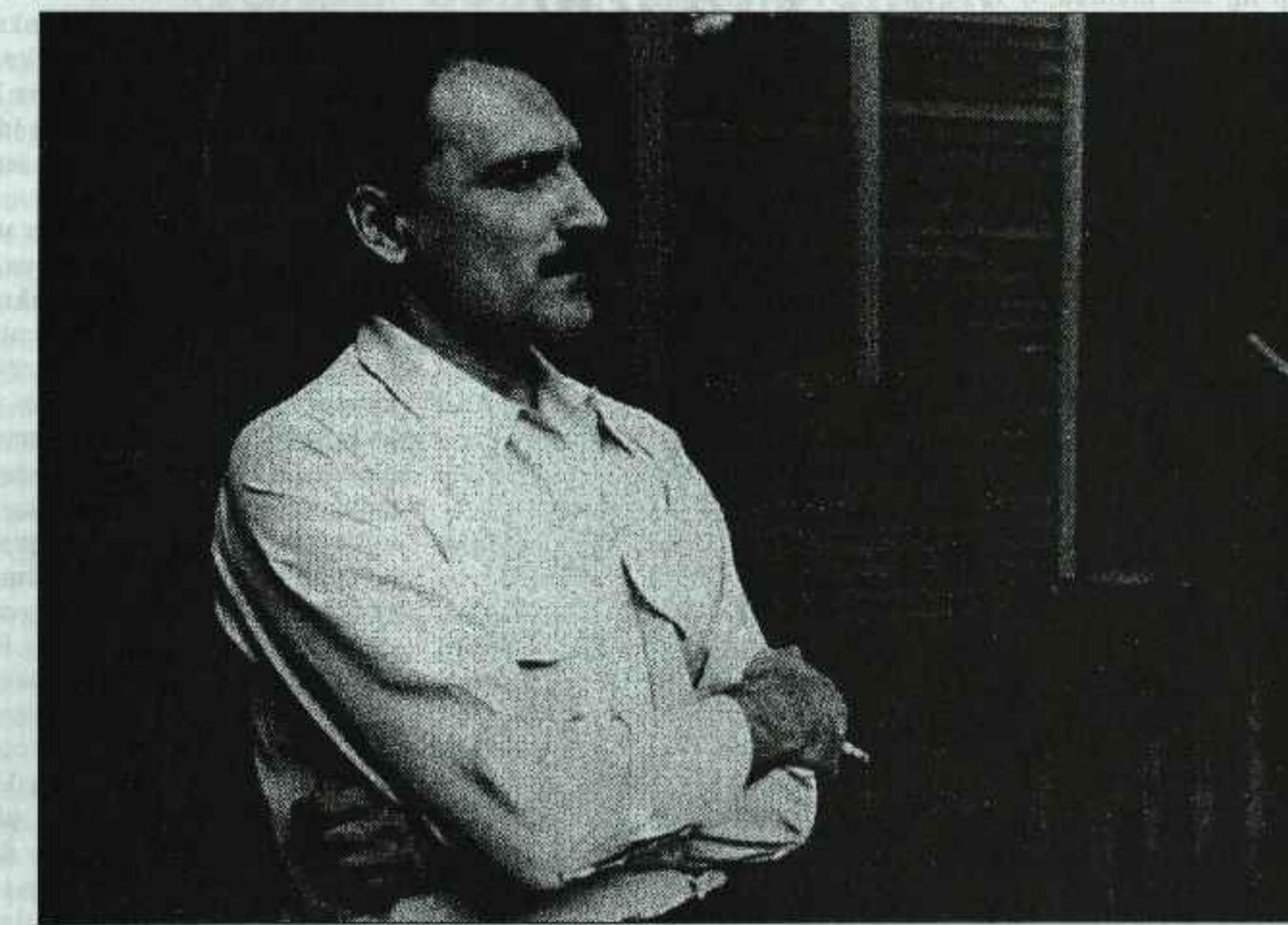
O kai tarp žymų kraštiečių knygų pamatė statybų inžinierius ir profesoriaus Jono Šimoliūno knyga "Klaipėdos uostas" - susidomėjimas keliskart padidėjo. Knyga jie žinojo esant, kai kurie žinojo ir jos, ir penkiatominio kapitalinio statybų vadovo turinį. Bet nežinojo, kad Jonas Šimoliūnas yra Pasvalio krašto žmogus. (Kai kurie nustebė, sužinoje, kad ir Bernardas Brazdžionis iš mūsų krašto kilęs). Domėjosi kuryba, ryšiai dabar.

Tad mūsų pasikalbėjimo su garbiaisiais klapėdiškės turinys jau lietė ne tą pirmajį, o jau žymiai gilesnį - antrąjį - sluoksni. Tai jau gyvosios istorijos pirmi žingsniai.

Noreime, kad ateityje prie tokio lygmens prieitų kiekvienas rimtas, neatsitiktinis Pasvalio krašto muziejaus lankytinos.

Noreti mažai. Reikia įstengti padėti. Tam mes ir ruošiamės. Todėl tyla muziejuose būna apgaulinga tik iš pirmo žvilgsnio.

Mariaus Katiliškio 85-osioms gimimo metinėms

Liūnė Sutema

Dienoraštis

MARIUI -

vakar prasidėjo polaidis -

Pavasarėjant tu dažnai palieki mane -
kalbini žmones, kurių néra,
sodini vis tą patį neprigyjančių krūmą
ir dairaisi paukščių, niekados neparskridusių čia.

Pavasarėjant esu taip beprasmiai viena,
kad mojuo prie kelio stovédama
pravažiuojančiam duonos ir sapnų pardavėjui -
klausaus strazdanoto, raudonplaukio sektanto
tarpduryje svaigojančio -
- esu Jehovos liudininkas, tikéki, mano tiesa -

O mano? ji pasiliko viena.
Dabar aš kaltinu žemę, kam ji tokia silpna,
kam išaugino miestus, kurie užtvérē
plieninių virbais Paukščių Taką skliaute,
kam išaugino žmones pragyvenančius ją,
o negali išauginti krūmo,
uždraustum uogom kerojusio bažnytkaimio sode -
Kaltinu ir žinau esu neteisi
prieš žemę ir save.
Buva NEPAKARTOJAMOJO LIUDININKU -

Ir vėl esu,
kai paskutinį kovo vakarą staiga
vandens dubenyje sudyla man tarp pirštų pilnatis,
ir įsirėžia naakte įspėjančių ženkli delčia,
kad senos moterys nesėtū
ir nesodintų savo daržuose
bijodamos nederliaus -
kai nekantriu balsu skaitau -
Lunatiko Kelionių Užrašus -
ir tu savo delne sekiai,
tartum žemėlapį, vingiuojančius brūkšnius
ir nerandi, anas bažnytkaimio neberand -
tuomet ir vėl esu
NEPAKARTOJAMOJO LIUDININKU.

Liūnė Suteme "Poezijos rinktinė", V, 1992.

Mariaus Katiliškio 85-osioms gimimo metinėms

Taip, gimiau Gruzdžiuose ir ne 1915, kaip lig šiol maniau, o 1914, rugsėjo trylktą dieną, ir tai turėjo būti penktadienis, nes man taip viskas žavingai klostosi. Smagu, kad mano gimtinis namas priešais bažnyčią tebestovi, kuriame praūžė devyneri metai. Ankstyvos vaikystės išpūdžiai išsirėžę vaizdingai ir giliai, kad nieks jų nepajęgs ištinti. Ir dabar regiu iš klebono kluono Šiupylių aukštumą su ožiniu - olandišku malūnu ir tranguliacijos bokštu. Ir miškai, miškai aplink.

Ne ką galu apie save pasakyti. Niekad nelaikiau savęs rašytoju. Esu darbininkas, retkarčias parašantis, tad per eilę metų susidarė šis tas. Man labiausiai gaila keturiaskesiems ketvirtaisiais metais Lietuvoje dingusio romano rankraštyje ir novelių rinkinio - "Seno kareivio sugrįžimas" - baigiamo spaustiniu.

Iš 1977.X.14 M.Katiliškio laiško Birutei Stumbrienei (Naisių muziejaus fondas)

- Devynerių metų buvau, kai išvežė į kaimą, t.y. į laukus. Buvo puikus gegužio sekmadienis. Senasis ragino skubeti, bet vis tiek spėjau prieiti prie pirmosios komunijos ir gauti "jį žandą" iš Žemaičių vyskupo Prancišaus Kavčiūno. Pusiaukelėj sutemo.

Pakilau, gerokai įdienojus senamie viensėdyje, kur dalis šeimos buvo prisilaudę su milžiniška liepa ir vyšnynu. Akys apraibo nuo neišpasakytais balto žagarvyšnių žydėjimo abiejose pusėse reto didumo Stungi ir Veršių kaimų vyšnynuose.

Cia pat švokštė miškas. Turėjau peili ir iš alksnio pasidariau švilpynę. Vasarai baigiantis, tėvas nusivedė ir priraše į ketvirtą skyrių. Buvau mažas ir pajuodės saulėje, tad atsidūrus tarp

neatsimenu. Krikšto močia, užsiemusi vilnonių antklodžių siuvinėjimu, man pavesdavo mokymą. Nejauku būdavo žiūrėti į ašarojančius ūkininkaičius, padrožta žasies plunksna kruvinai subraižančius elementoriaus lapus. Taigi, tas namas. Jo vaizdas įdėtas į "Lietuvijos Enciklopedijos" septintą tomą.

Nepaminėjus švento Roko atlaidų, nebūtų pilnas Gruzdžių vaizdas. Kromelninkų, monelninkų ir kitokiausią jau gerokai prieš atlaidus prigužėdavo užsiimti turgavietėje kuo geresnę vietą. Ubagų vilkstinės iš visų pusų traukdavo ir žiauriai grumdamosi tarp saves, kur pelningiai atsisėsti. Bažnyčia buvo verta pasižiūrėti. Raudonų plytų, didžiulė, dviem aukštais gotiniais bokštais. Kaip ją statė, buvo ko pasiklausyti. Kunigaikštis Nariškinas, aisku, nekatalikas, kelių dešimtų dvarų viešpats, atsilankęs iki kartą metuose iš rivierų ir paryžių, sužinojęs apie žmones ištikusią nelaimę, vetejo sudiegusios medinės panoro pastatyti mūrinę ir išakė savo dvaru užvaizdoms pristatyti visą medžiagą, plytas ir ko tik reikia. Šventorių apmūrijo skaldytas ir tašytas akmenimis, jos iš lauko pusės, ypač nuo Meškuičių, atrodė kaip tvirtovės siena.

Namas priešais bažnyčią, kuriame gimiau, tebestovi ir dabar. Viršuje gyveno ilgus metus bajorė Vladislava Vertelytė, netekėjusi, mokėjusi daugybę kalbų. Ji buvo mano krikšto motina, ir tėvas iš jos nećmė nuomas. Ūkininkai suveždavo savo vaikus, kad pramokytu rašto. Kada išmokau skaityti,

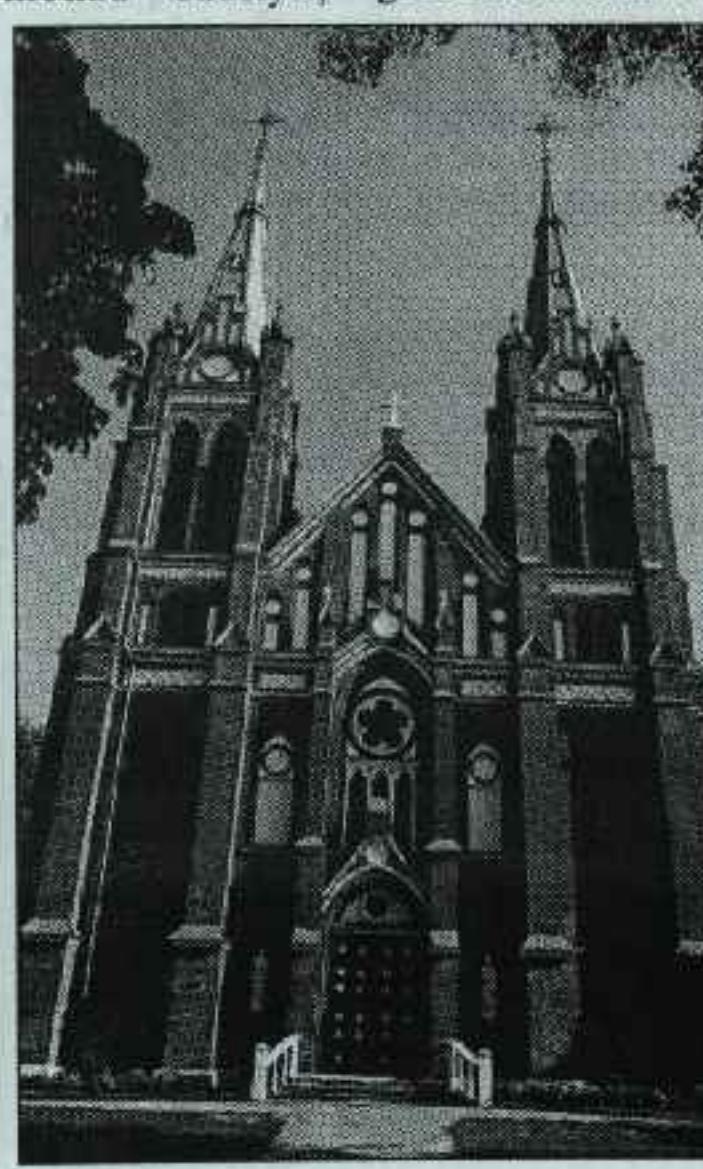
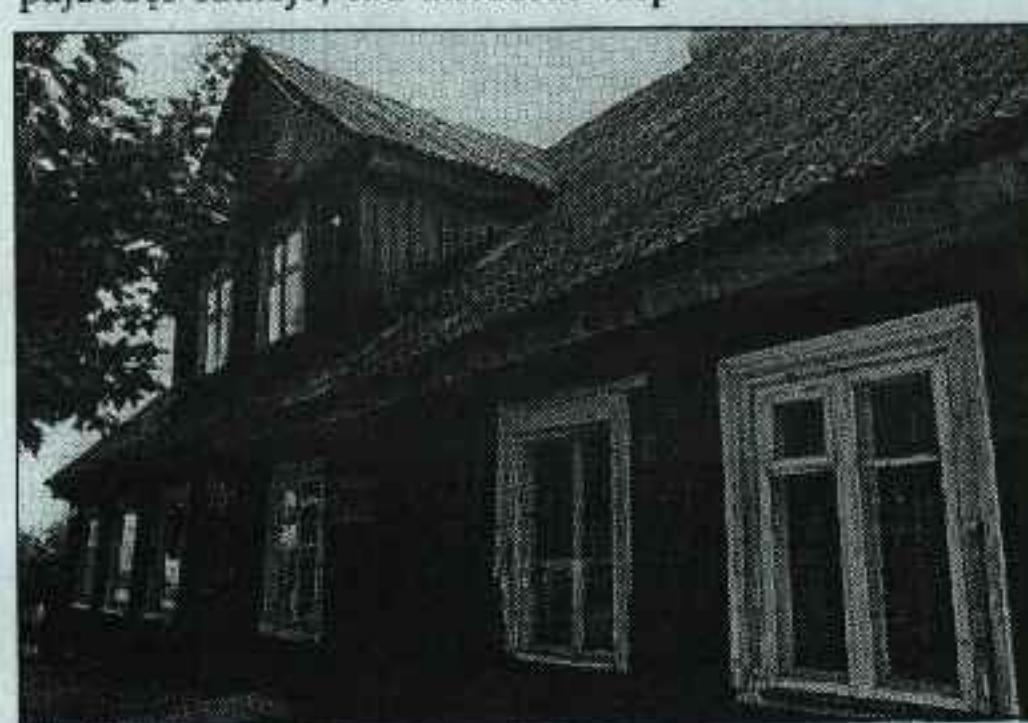
Pradžių pradžia

beveik suaugusių vyru ir merginu, kurių krūtinės einant liumpavo, darėsi kliauk. Mane vadindavo neužauga ir krupmausiu ir kaip tik norėjo, ir visur stumdė ir varinėjo. Ir tas nenugalimas gimtinės ilgesys, kad, eidamas namo tris kilometrus, bliaudavau visa gerkle. Kas gi tas miestelis? Keturių pagrindinės gatvės, susiremiančios į keturkampę turgaus aikštę, priešais bažnyčią. Bažnyčia buvo verta pasižiūrėti. Raudonų plytų, didžiulė, dviem aukštais gotiniais bokštais. Kaip ją statė, buvo ko pasiklausyti. Kunigaikštis Nariškinas, aisku, nekatalikas, kelių dešimtų dvarų viešpats, atsilankęs iki kartą metuose iš rivierų ir paryžių, sužinojęs apie žmones ištikusią nelaimę, vetejo sudiegusios medinės panoro pastatyti mūrinę ir išakė savo dvaru užvaizdoms pristatyti visą medžiagą, plytas ir ko tik reikia. Šventorių apmūrijo skaldytas ir tašytas akmenimis, jos iš lauko pusės, ypač nuo Meškuičių, atrodė kaip tvirtovės siena.

Namas priešais bažnyčią, kuriame gimiau, tebestovi ir dabar. Viršuje gyveno ilgus metus bajorė Vladislava Vertelytė, netekėjusi, mokėjusi daugybę kalbų. Ji buvo mano krikšto motina, ir tėvas iš jos nećmė nuomas. Ūkininkai suveždavo savo vaikus, kad pramokytu rašto. Kada išmokau skaityti,

**Gimtasis
namas
Gruzdžiuose**

**Gruzdžių
bažnyčia.**

V. Dulkės
nuotraukos.

**Iš
A.Vaičiulaičio
pokalbio
su
Mariumi
Katiliškiu,
"Draugas",
1979,
kovo 31**

Mariaus Katiliškio 85-osioms gimimo metinėms

A.Lideikytė-Šopauskienė

Vaitkų šeimą prisimenant

Vaitkų šeima. (Albinas pirmas iš kairės).

Albino Vaitkaus gimtinė yra Gruzdžiai. Čia ir vaikystės metai prabėgo. Po karo Lietuvoje buvo parcelluojama dvarų žemė ir dalinama Lietuvos savanoriams po 8 ha. Tuo metu ir Juozui Vaitkui buvo paskirta žemės prie Žagarės (iš dalinamo dvaro). Ten visa šeima ir persikelė gyventi. Gruzdžiuose buvo visų Vaitkaus vaikų gimtinė - senas namas prieš bažnyčią. Šeima buvo didelė: du sūnai - Benediktas ir Albinas - ir aštuonios dukros - Zosė, Juozė, Bronė, Jadzė, Bladžė, Moncė, Anė, Genė. Šeimos tėvas gyveno Amerikoje, o vaikus augino viena motina. Nuostabi moteris - motina - rami, kantri, darbštī. Tai šventas žmogus. Laukdavo nesulaukdama tų iš Amerikos pinigų. Žiūrék, apsisupus skara skuba į paštą ir gržta nušiminus. Ir manykis kaip nori su tokia krūva valgytoj, jau ir paskrudintos duonos nebeužtenka. Tėvas pinigus siuntė ir sunkiai dirbo, kad juos uždirbtų, bet ir šeimai buvo sunkių dienų. Vaikai griebėsi ką beišmanydamai nuo mažų dienų, kad kiek prisidurtų prie šeimos reikalų. Juzytė pramoko siuti, Jadzytė padėdavo parduotuvės šeimininkai, kita Norvaišių kaime tetai, Benediktas vedė Gruzdžiuose žemės turinčią mérinę - ūkininkavą. Gal daugiausia lepinamas visų buvo Albinukas. Jis augo šeimoj laisviau, darė ką mėgo. O mėgo piešti. Per dienas piešdavo, užsigulės ant stalos. Tai prieškario dienos ir vaizdai. Aš mokiausi Gruzdžių pradinėj mokyklo, antrame skyriuje, ir gyvenau toje didelėje Vaitkų šeimoje (1912-1913 m.). Bet štai ir karas - 1914-1915 m. Frontui artėjant, žandarai ėmė žmones vadinti trauktis gilyn į Rusiją. Tėveliai buvo nusistatę nickur nesitraukti iš namų, o jei reikės, tai į miškus.

Vieną dieną Vaitkienė su visa krūva vaikų atbėgo pas mus į Ražus. Čia ir gyvenom kartu. O kai pradėjo žandarai iš kaimų varyti, tai visi patraukėm į Didmiškių, kartu ir Vaitkų šeima. Tėvam - rūpesčiai, o vaikams gyvenimas miške - rojus. Gyvuliai buvo miške - pieno iki soties. Vaikam tiek buvo naujoji miške ir pats miegojimas po skarotom eglėm ant minkštų samanų patalėlių. Tokie ryškūs prisiminimai išliko iki šių dienų. Tas gyvenimas miške ne mažiau išpūdžiai paliko miestelio vaikams, pirmą kartą pamačiusiem to miško

paslaptis - bėgiojo, krykštė per dienas. Tik žandarų baimė juos nutildydavo. Tas miškas, vadintinas "Didmiškiu", traukėsi nuo pat Žagarės apylinkių. Tai didelis miškų masyvas. Pradžia ties Ražų - Laumakių kaimais.

Labai atsitiktinai teko išgirsti kalbant per Amerikos balsą Albiną Vaitką, jau Marių Katiliškių, kuris pareiškė, kad pirmą pažintį su miškais gavo Ražų kaime, ir ta meilė miškam liko visam jo gyvenimui. Dar pridūrė gražų prisiminimą apie Ražų gyventoją Joną Lideikį. Prašaujo sesers Bronės parašyti jam, kad girdėjau jį kalbant, ir dekoju, kad neužmiršo Lietuvos miškų ir žmonių.

Šeimų pažintis buvo tokia: kaimo žmonės turėjo micstely vadinamą "Gaspadą", kur atvykę palikdavo arkli ir vežimą kieme, daiktus name. Musų užvažiavimo ir už eigos vieta buvo Vaitkų namas, nuo seniausio laiko iki išsikraustant į Žagarę. Gražiai ir draugiškai vyko tas bendravimas. Tėvai - kiek galėdami paremdavo maistu, o Vaitkienė - nuoširdžiu dėmesiu jų reikalams.

Nuo 1918 metų pradėjau mokytis Šiaulių gimnazijoje, tai retai būdavau Gruzdžiuose. Artimas ryšys paliko tik su Brone Vaitkute, kuri baigė mokytojų kursus (dvejų metų) ir pradėjo mokytojauti. Buvo paskirta į Vidiškes. Čia ištekėjo, vėliau gržtė į Žagarę, pas tėvus. Dirbo kolūky, užaugino dvi dukteris. Dabar gyvena pas dukteris (Danguolė - agronomė, gyvena Žagarė, Rūta - gydytoja - Jonišky). Mudvėj ryšys - gera linkintys atodūsiai ir šventiniai sveikinimai. Ji jau akimis nebemato, aš namų kalinė. Taip ir belieka džiaugtis praeitim.

Kitų Vaitkų likimo nežinau. Mariaus Katiliškio gyvenimą sekiau spaudoj. Tos atkaklios grumtynės ir kūryboj, ir gyvenime.

Mamytė pasakojo, kad Albinas Vaitkus paliko Lietuvą dėl brolio Benedikto išvežimo į Sibirą. Tai buvo visos šeimos sielvartas. Pasitraukė ir sesuo Juzytė Žiogienė - siuvėja. Tokia likimo lemčis.

Iš 1988.12.15 laiško Birutei Stumbrienei (Naisių muziejaus fondas)

Ši dar niekur nespausdint Mariaus Katiliškio apskymą atsiuntė Algirdas Titus Antanaitis, gavęs jį prieš keletą metų iš rašytojo žmonos poetės Liūnės Sutemos.

Maža kas ko prišneka, o vienok reikia žiūrėti teisybės. Kas bloga, tai bloga, gi kas gera, tai ir paliks gera, nors tu susiplėsytum. Užėja anadien kaimynas, pasibrukęs du kvortinius butelius alaus. Suprantama, žmogui iki žiaukčiojimo apkarsta namai, amžinai besiriejant su bobom. Abi liežuviai marias išlakut, ne tik pati, bet ir uošvė. Ta dar didžiau. Sasisukus kaip vyžena, persikreipus į šoną, kas rytą, ar snigštą, ar lytų, kanaršuoja bažnyčion, gi gržus, uždusdama, pilna bedante burna švepliuodama trokšta. Tas taip, anas kitaip, kurios vyras pro karčemą nepracina iš su paleistuvėm pinigus ištakliauovo, kurio pati su šoferiu pabėgo, palikdamas mažus vaikus ir vyra. Tas namą pirko, ne bet kokį, o kelių pragyvenimų. Žinom, žinom tą sukčių balančią - ar doru darbu tokį pinigą uždirbsi. Kitas vėl seną laužą, nejučiom iškraustęs daiktus, ēmę ir padegę, kad paimitų apdraudos pinigus.

Kur ten išskaičiuosi visas nedorybes, tai ne mūsų šventame krašte. Aha, tai ne mūsų...

Jeigu kaimynas nejprato priebėgos ieškoti tavernoje, tai tikrai stebétina, - samprotauja Mykolas Kazėnas. Visi žino, kokia pekla tuose namuose vyksta, o jam tai visai po akim - namas prie namo, nuspjaut gali nuo vieno į kitą. Tad kur jis kūrė, jei ne pas Mykolą? Su juomi geriau, kaip su broliu.

Sėdi jie kiemelyje vienintelio medžio paunksmėje, persimesdami žodžiu karts nuo karto. Gatvė plysta nuo vaikų spygavimu. Žviegia mašinos, langus drebina grždami į savo uostą lektuvai. O kas jiems - kaimynams, svarbu, kad ant galvos nieks nelipa. Šaltas alus tokia tvankia dieną tinka kaip šuniui botagas.

- Tik jau, sakyciau, ar taviškės ne per daug įsimagino dergti Ameriką... Žmones juk girdi. Ir nei šis, nei tas - pūsdamas dūmą, pastebėjo Mykolas.

- O broli. Ką čia man besakyti. Ta raganystė man atsiėde į tol, - braukdamas delno žambu per kaklą, atsiduso kaimynas. Jeigu ne duktė, spjaučiau į viską ir išciāiu, o jį tokia puiki, švelni mergaitė... Ko nedariau, kaip nebandžiau užkišti joms žiobtus. Ei, nesinori bešnekėti. Gržkite, sakau, iš to pragaro, į savo namus, į rojų. Pasidžiaugsit, kai ruskis padalkas išdulkins.

Mykolas mostelėjo ranka, lyg sakydamas, kad neverta dėl tokio žmogystą graužtis. Kaimynas įsimaginės

Marius Katiliškis

DANTISTAI

dar norėjo kai ką pasakyti.

- Taigi mat, kaip išeina kartais. Esi supančiotas ir nei pirmyn, nei atgal. Nuvežiau šiandien mergaitę pas dantistą. Tokiame amžiuje ir jau dantis turi trauktis. Žinai gi, mūsų jaunuomenė vien saldumynais minta, tai kur ten išlaikys dantis. Na, jidėsim naują, juk nepaliksi valkščioti su švarpla. Duktė man ir sakyk - "Tėti, tu taip nesigrauzk. Aš pasakysiu mamai ir senelei, kad taip negražu". Aš jos klausiu, ar neskaudėjo dantį trauktiant.

- "Oi, - ji nusijuokė - aš visai nejutau". Matote, kokia technika Amerikoje. Taip, taip.

Mykolas pusbalsiu kikeno.

- Dėl tos technikos, kokia čia technika - baksteli adata? Neabejoju, kad jau ir Lietuvoje ją vartojo, tik man neteko pasinaudoti. Buvo taip, kad suskaudo dantys, abiejose pusėse, ir ne bet kokie, o krūminiai. Nuėjau pas dantistę. Gera buvo gydytoja, tokia Zalcmanienė, švelni ir maloni, o, be to, gana dailius, taisyklingo veido, kad vien smagumas buvo žiūrėti į ją. Patikrinusi nustatė, jog abu gerokai prakurė, bet užlopti būsią galima nesunkiai. Ko gi daugiau - lopkyti.

Patepė kažin kokiais vaistais, kad ne taip skaudėtų, pagréžė truputį, išvalė ir nutarė, kad tai dienai užteks. Sekantis bus šeštadienį, dešimtą valandą, tada užplombuos. Gerai.

Tos dvi dienos netruko praciuti, nors skaudėti nesiliovė, tik tarpais atleisdavo, lyg atsikvėpimui. Turėjau ten tokią tarnybę, viršininkas nuolaidus ir sukalbamas, tad galėjau pasimulioti dantų sąskaiton. Šeštadienio popietę taip ir trauki. Einant per tiltą turgavietės link, pasigirdo lyg riksmai, lyg dejavimai ir sunkvežimio motoro brumzgimas. Iš tikrujų sunkvežimis stovi netoli varpinės, o aplink vaikšto du karceviai su durtuvaus ant šautuvų. Kiti du karceviai vareši būrelį vyru, moterų ir vaikų. Verksmai ir dejanės tai iš jų kilo.

- Kas čia dedas? - klausiu vieno būrio žmonių, stebinčiu varomuosius, bet stovinčiu atokiai.

- Nuostabiai pavyo.

Ji patenkinta šypsojosi. Išplovė vandens švirkštū paliesta vietą ir prikišo vatos. Patarė užsirūkyti cigaretę ir pailsči keletą minučių. Ir su antruoju vyko panašiai. Buvau nustebės, kad taip greitai viskas susitarkę.

- Ar labai skauda?

(Nukelta į 11 psl.)

ŠIAURIETIŠKI ATSIVĒRIMAI

- Kas čia dedas?

- Klausiu, lyg nežinotum. Nuo ankstaus ryto pradėjo. Iš miestelio ir platičios apylinkės. Jau keliausdešimt šeimų sugrūsta į prekinius vagonus.

- Tai kur juos, negi į Sibirą?

- Kur kitur ruskis tremia, jei ne į Sibirą. Šeši vagonai stotyje. Kai tuos pripakuos ir išvēš, seks nauja bangą. Nežinia, Mykolai, kuriam pirma, man ar tau, ateis cilė. O gal abiem kartu.

Vedėjas atrodė visiškai pasikeitus. Veidas tarsi pelena apibertas ir pamėlusios lūpos. Jo balsas drebėjo, lygiai kaip pirštai, degantis cigaretę. Ir mane suėmė kažin koks netikrumas, baimė, ne baimė ar tiesiog neviltis. Visa tai dar sustiprino mūsų įstaigos kaimynystėje gyvenančio krautuvininko sūnus Samuelis, kai aš skubėjau pas dantistę.

- Mykolai, - jis žiūrėjo tiesiai į akis ir dar sekundę mąstė, lyg nepasirinkdamas, kaip išsireikšti, - Saugokis. Mes turim žinių. Tu suprantī mane...

Aš tik palenkiau galvą. Taip, Samuelis komjaunuolis. Gal...

Ponia Zalcmanienė stovėjo prie lango, stebédama gatvę. Jos žavingame veide tiek skausmo ir siaubo. Ji man pasirodė neatpažistama.

- O, jūs - prašau. Ir žinote, - atsikvėpusi minute, tarė, - šiandien geriau dantų neplombuose.

Zaibu tvykstelėjo Samuelio įspėjimas, ir pajutau netenkąs lygvaros.

- Bet, ponia daktare, ką aš darysiu su tokiais dantimis, kai mane uždarys gyvuliniam vagone? Arba turėsiu šeštadienį, dešimtą valandą, tada užplombuos. Gerai.

Ji susimastė, sutraukdama juodus tirštus antakius.

- Taip. Suprantu. Telioka trauktis, jeigu sutinkate.

- Sutinku. Be abejonės.

- Tik, perspėju, neturiu anestezinių priemonių. Teks pakentėti.

- Ką padarysi...

Akyse sužvilgo visokie instrumentai. Atsispuriau stipriai kojomis ir užsimerkiau. Tegul pradera.

Jutau metalą krebždant burnoje. Trūkstelėjo vieną kartą - dieglys nuėjo per pakaušį. Antrą. Su trečiuoju atsimerkiau.

Dantistė stovėjo priešais, replėse laikydama ir man rodydama ištrauktą dantį.

- Nuostabiai pavyo.

Ji patenkinta šypsojosi. Išplovė vandens švirkštū paliesta vietą ir prikišo vatos. Patarė užsirūkyti cigaretę ir pailsči keletą minučių. Ir su antruoju vyko panašiai. Buvau nustebės, kad taip greitai viskas susitarkę.

- Ar labai skauda?

(Nukelta į 11 psl.)

Eime, nestovék čia.

ŠIAURIETIŠKI ATSIVĒRIMAI

DANTISTAI

(Atkelta į 10 psl.)

- O ne, ne... - gyniausi visom išgalėm, nors buvau kaip arklys laužtukais pažabotas, ir galva tuščia kaip išskobtas burokas.

- Keletą dienų teks apseiti be rimto valgio, pasitenkinti sruuba ir pienu.

- Savainė suprantama. Širdingai ačiū, ponia daktare.

Išejęs iš kabineto, laikydamas dantistės patarimo naudoti tik skyčius ir prisiminės savo ankstyvos jaunystės patirtį, užskukau pirmom užeigom. Dvi kleboniškos - tai kaip uoga. Po vieną ant kiekvieno danties.

Mykolas Kazėnas prisipylė į apšilusio alaus stiklinę, užsirūkė. Kaimynas, kantriai ir jidėmiai klausėsis, tarė:

- Aš tai taip negalečiau.

- E, ką čia niekus, kai reikia, tai ir gali. Norėtum ar ne.

- Ne visiem taip gerai išeina.

- Man išejo. Gal kad turėjau patirties. Ką tik mano užsiminta istorija - ne pirmutinė. Maždaug prieš dešimt metų kažin kas panašaus buvo nutikę. Pasibaigė mokslo metai, visi patenkinti uruliais namo. O manęs jau laukia tėvas, atsipūsk, sako, porą dienų po visokių mokslų ir tuoju kibisime į darbą. Mėslavežis, matai, užėina. Aš vaipausi, kauliu dviračio. Vis ketina ir ketina, tai, girdi, paspėsi, kitais metais nupirkšiu. O dabar tie metai jau bus ateję. Kur tau senis, kad neturėtū iš ko, bet jam tik užio darbai, niekas kitas.

Taigi mėslavežis. Du vyrai mėžia tvartuose, kad net šakikočiai braška. Antrininko alaus qatos ant palangės. Nugeria mėžėjai ir tuoju ūždį atgauna. Senis galėtų duoti ir pirmatinku, turi jo atsakančiai. Bet vyrai pasingers, ir po darbininkų. Pirmatinku alus baigtuvėms, tada galės trauktis lig soties. Piemenukas varinėja arklius. Trys valkčiai vienas po kito traukia į pūdymą, kur tėvas mažomis krūvelėmis verčia. Mane pristatė kapstyti, drauge su sardine mergina. Galėtų eiti pusmergė, bet senasis sumetė, kad nereikia laikyti gimnazisto dyko. Pusmergė pravers namie prie ruošos.

Pūdymas skėsta geltoname svetru žydejime. Jų stiprus ir aitrus kvapas permūša mėšlo kvapą, nors jis pūdymo platybėse nėra nei bjaurus, nei pykinantis. Darbas nebūtų sunkus, tik aš nesitveriu apmaude, kad esu kaip lažininkas prirankintas prie šakės ar kokio kito įrankio. Žinau, po mėslavežio prasidės šienapjūtė, o netrukus ir rugiai nugels. Tad štai tau ir po vasaros. Gi mano draugai prisiplanavę visokiausiu dalykų. Vieni dviračiais važinės po kraštą, lankydami

istorines vietas, kiti baidarėmis maišys Molėtų ežerų labirintą. Arba pasileis Šventaja žemyn į Nerį ir dar toliau į vakarus. Keli pasiruošę stoti Šventosios uosto statymo talkininkais.

Negana to, pradėjo mausti dantį. Sudygčioja kaip adatom, truputį atleidžia, ir vėl iš naujo. Naktį prasivarčiau ant šieno, negalėdamas užmigti. Kick tos vidurvasario nakties. Nesėpo sutemti, žiūrėk, jau žara rytuose kopia iš už miško.

Patsai įmygis, bet kas tau leis miegoti.

Gaspadorius vaikščio po kiemu, papsėdamas pypkę, svarstydamas, ar kelti šeimyną, ar dar pamigdyti. Ne toks jis, kad leistų. Saulė tekant jau visi turi būti ant kojų. Šiandien žūtbūt reikia baigti mėšlavėži.

O dantį jau gelia iš pasiutimo. Pradėjo tinti žandas, tad toks ten ir darbininkas iš manęs. Scenasis mato ir aiškiai nėra vis paskersuodamas.

- Paprašyk mamos. Duos kokių gyduolių.

- Davė. Tepė kažinkokia mostimi, tik kad nepadeda.

Iki picių vargais ištraukiau, bet valgyti negaliu. Vyrai sukruto pokaičio, kol arkliai pasigany. Vyrai smagūs, žino, kad su saule baigs. O pabaigtuvės bus kaip reikiant, nes Kazėnas niekad neapsikiaulina. Tik man suvis ne kas.

Sėdžiu ant grovio krašto, žanda rankomis suspaudęs, ir linguoju į šonus. Tėvui tai buvo per daug.

- Eik, - sako, - persirenk švariai drabužiai, tik gerai nusiplauk rankas. Mama duos penkinę ir drožk pas dantistą, kad ištrauktų. Matau, kad su tavim jau nieko gero nebūs.

Bus ar nebus iš manęs kas nors, tai tik man žinoti. Jeigu pasakė visgalis tėvas eiti, tai ir einu. Traukiu po tiesumais taku per Jatulio kiemą. Jie dar mėšlų neveža, bet, matyt, tam ruošiasi, nes šeimininkas darbuojasi apie tvartus.

- Kur tu, Mykoliuk, pluoši, net sušile?

- Ogi pas dantistą, dėde. Dantį taip gelia, kad nebegaliu. Tėvas ir išvarė, kad ištrauktų.

- Hm, - lyg susimastė Jatulis. - Eisi pas dantistą, tai tik pinigą išmesi. Be penkių litų jis nepradeis.

- Aš turiu, - atgniaužęs delną, parodžiu piniga.

- Turi, tai ir turėk. Čia galim susitarkyti ir be pinigo. Parodyk, kuris dantistis netvarkoj.

Išsižiaujau ir parodžiau.

- Aha, tai čia nedidelė bėda, lengvai prieinamas. Šeškis ant sieno, aš tuoju.

Man émė siaubas, matant dideles, pūslėtai delnais darbininko rankas, su diržusiais, pakumpusiais pirštais, kai jis grabinėjosi apie burną. Pakilti ir bėgti - šovė mintis. Bet aš nebégau, pasijutau lyg priekalitas prie sieno. Jisai tuó metu Saulė jau buvo netoli laidos. Kojojynėsi, lyg brendant per tankią ir aukštą žolę. Susiradau sode nuošalią vietą ir išsietiesiau. Matyt, buvau užsnūdęs, nes, kai pakilau, prietema sunkesi pro medžių šakas. Iš vidaus skrido traškūs

Nuo 1994-ųj - Marius Katiliškio vardo suteikimo metu gražus ryšys biblioteką sieja su JAV gyvenančiu literatūrologu, artimu rašytojo giminaičiu Algirdu Titu Antanaičiu. Neseniai gautame laiške A.T.Antanaitis rašo apie savo pažintį su Mariumi Katiliškiu:

Aš su Mariumi susipažinau tik jam atvažiavus į JAV per rašytoją Aloyzą Baroną, su kuriuo tada gyvenom Cicero ir draugavom. Netrukus su Mariumi dirbom kartu pianinų fabrike, kur dar kartu dirbo ir Antanas Škėma. Vienu metu net drauge su Mariumi dirbom prie vienos mašinos, kuriai aptarnauti reikėjo dviejų žmonių. Abu mintinai mokėjom daug eileraščių ir juos viens kitam deklamuodavom. Marius ilgais gabalais galėjo mintinai skaityt Kazio Binkio eiliuotus feljetonus, Aliojošaus slapyvardę spausdintus "Mūsų rytųjau" atkarpose. Su aktoriškom intonacijom ir vaidyba deklamuodavo "Tamošių Bepurį", "Sparnuotą Matą" ar "Kriauciukų Motieją". Smulkiai pasipasakodavau savo mėgstamiesnių romanų turinius. Jis buvo skaitęs visus geresnius užsienio rašytojų vertimus, nes, matyt, Pasvalio bibliotekoje pakako laiko juos perskaityti.

1950 m. vasarą, prasidėjus Korėjos karui, aš buvau pašauktas JAV kariuomenėn ir netrukus išsiustas Europon į okupacinius dalinius. Tada - susirašinėjom. Visus jo laiškus tebeturiu (ne tiek daug jų ir buvo), bet - ne po ranka. Reikėtu pateikt...

Grįžus iš kariuomenės, vėl dirbom toj pačioj darbavietėj,

A. T. Antanaitis Pasvalio bibliotekoje 1998 m.

populiarių Woolworth'ko krautvių sandėly, kur reikėdavo surinkti jų užsakytas prekes. Kartu dar dirbo poetas Henrikas Radauskas ir režisierius (vėliau poetas) Jurgis Blekaitis... Daug prisiremkédavom per itin trumpas (pusvalandžio) pietų pertraukas.

Kartu nusipirkom sklypus Lemonte, kur jis tuo pat pradėjo statyti namus, o savo sklypą aš netrukus pardaviau, nes trūko pinigų susimokėti už mokslą... Ir su savo būsimą žmona Aukse (Marius sesers dukterimi) susipažinau per Marių. O vėliau, augindami šeimą (penkias dukteris), sekmadieniais dažnai iš Čikagos nuvažiuodavom pas "dėdė Marių"... Geri buvo laikai...

(Iš 1999 08 22 laiško)

Spausdiname ištrauką iš Algirdo Tito Antanaičio straipsnio "Metmenys Marius Katiliškio biografijai ir keli jo paveikslų bruožai" iš V.Kelertienės redaguotos knygos "Išėjės negrįžti. Marius Katiliškis gyvenime ir kūryboje", Čikaga, 1986 m.

MARIUS KATILIŠKIS PASVALYJE

Atitarnavęs kariuomenėje ir grįžęs į Katiliškes, Albinas tévo ūkyje dirbtį jau nebenorėjo. Artimiausiam Žagarės miestelyje irgi nebuvó ko per daug veikti, juo labiau, kad jis nesugveno su savo amžiaus "miesčioniai" ir į muštynes su jais buvo ne karta išvilelys. Kartą pakliuves už tai į daboklę, išsedėjo joje bent penketą parą. (Išnašoje paaiškinta, kad šis išvykis atispindėję novelių rinkinyje "Šventadienis už miesto", novelėje "Žingsniai prie vandens" - red.). Namuose nesutardamas su tėvu, kurį laiką tarnavo gimininkoje, paskui - išvažiavo į Pasvalį, kur gavo darbą vietinės bibliotekos vedėjui.

Apie susitikimą su bibliotekininku Albinu Vaitkumi įdomū epizodėlių papasakojo Dalia Meškauskaitė, dabar žurnalistė Vlado Būtėno žmona:

- Buvau pirmos klasės gimnazistė ir vaikiškų knygų nebenorėjau. Be to, beveik visas jas buvau perskaiciusi. Vieną dieną išsirinkau E.M.Remarque romaną *Keliais atgal*, tačiau bibliotekininkas Vaitkus man ją neleido imti... Gal todėl, kad jame aprašomas ir kareivų lankymasis pas prostitutes...

Pasvalyje gerokai prasiplėtė ir Albino Vaitkaus literatūriniai akiračiai, nie vien perskaitytu knygų, bet ir asmeniškų susitikimų ar pažinčių dėka. Kasdien čia susidurdavo su jvairiaisiais tariautojais, mokytojais ir kitokiais daugiau išprususiais literatūros mėgėjais ar net žinomais plunksnos žmonėmis. Iš jų paminėtinis tuometinis Pasvalio gimnazijos direktorius Juozas Povilonis, gerai žinomas grožinės literatūros vertintojas, jos vertėjas iš prancūzų kalbos (kartu su Albinu bendradarbiavęs Naujojoje Romuvoje), vėliau ir pats išleidęs pirmajį savo beletristikos rinkinį *Nereikalingi žmonės*. Dalyvaudamas gimnazijoje ruošiamuose literatūros vakaruose, Albinas Vaitkus susipažino ir su iš kitur atvykusiais rašytojais. Tas pažintis jis didžiai vertino, jas prisimindamas su nostalgija ir neslepiamu pasididžiavimu.

1942 metais Pasvalyje Albinas Vaitkus vedė vietinę mokytoją

Elzę Avižonytę, gimusią Čikagoje, bet greit su tévais grįžusią į Lietuvą, čia baigusią gimnaziją, o vėliau - Klaipėdos pedagoginį institutą. Elzės tévai turėjo uki netoli Pasvalio. Jos kolege rašytoja Alė Rūta (Nakaitė-Arbienė) šiandien Elzę prisimena kaip kulkios, kaimietiškai sveikos išvaizdos merginą, apvalaus veido, pilnų lūpų, tamsiu akių, tamsiomis, vainikeliu ant galvos sudėtomis kasomis, stropią, vidutinių gabumų studentę, kuri nedaug kalbėjusi, mažai tesišypsojusi, bet šypsena turėjusi malonių ir... geras akis.

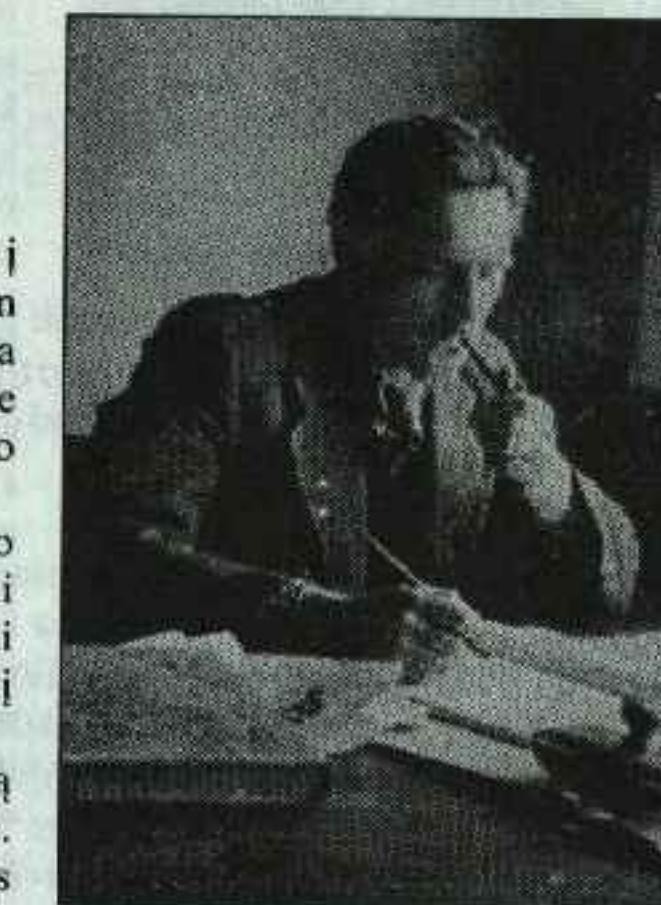
Ankstyva 1944 metų vasarą, Albinui viešint pas seserį Juozę Žiogienę Tauragės apskrityje, kur jis vyras buvo Sartininkų pieninės vedėjas, staiga pajudejo frontas. Paskubomis grįžę į Pasvalį, žmonos ten jau neberado. Šis momentas bene geriausiai atispindė pirmosios Marius Katiliškio knygos *Prasilenkimo valanda* (išleistas Vokietijoje 1948 m.) titulinėje novelėje. Tik po kelerių metų, karui pasibaigus, Marius pasiekęs pirmosios žmonos laiškas, kuriame draugės vardu buvo rašoma, jog Elzė frontui praužus daug pergyvenusi, daug kartų buvusi tardyta, kol pagaliau išsitikinusi, kad jos vyras yra žuvęs, ir ištékėjusi už kito.

Verta paminėti, jog ir pirmosios Albino Vaitkaus knygos rankraščiai nebeatgaunamai žuvo maždaug tomis pačiomis karo sumaištis dienomis.

- Keturiadesimt ketvirtųjų pradžioje gimnazijos direktoriaus Pavilonio, taipgi literato, ikyriai raginamas, paruošiai spaudai rinkini "Seno kareivio sugrižimas" (pasakojo M.Katiliškis A.T.Antanaičiu - red.). Povilonis pasiėmė per savo draugą Brazdžionį įteikti "Sakalui". Pasilikau nuorašą, kaipgis. Daugiau trijų šimtų mašinraščio puslapiai: karo metais parašytą stamboką romaną, keletą novelių, apskrymų, apybraižų ir dar visokių niekų. Paskubomis trauktantis, teko nugirsti, kad mašinraščis surinktas ir atiduotas spaustuvei. Visą šią popieriją - nuorašą - palikau pas seserį Onutę. Atsiradus galimybėi susiekti su Lietuva, paprašau sesers, kad atsiustu popierius. Ji apgailestaudama paraše, kad viską sudegino.

Zurnalistas Vladas Ramojus (Būtėnas), kartu su Albinu Vaitkum išgyvenęs šiurpų karą pabaigos epizodą Dancige, apraše ir kiek kitokią rankraščių žuvimo versiją. Matyt, pirmosios A.Vaitkaus knygos šalia originalo yra buvę ir dvi mašinraščio kopijos, arba čia kalbama apie rankraštį ir kopiją. Nei vieno, nei kito šiandien, deja, nebeturime...

Žiupsnelis atsiminimų apie Pasvalio bibliotekos vedėją Albiną Vaitkų

Juozas Povilonis

1942 metų rudenį buvau paskirtas į Pasvalį gimnazijos direktoriumi. Ir ten sužinojau, kad bibliotekos vedėju dirba Albinas Vaitkus. Mažai kas žinojo apie jo kūrybinius bandymus ir mažai kas juo domėjosi.

Nors neramūs ir sunkūs buvo okupacijos metai, bet vokiečiai provincijoje į švietimo darbą mažai kišosi. Jiems tik rūpejo besimokantį jaunimą į kareivių pavilioti.

Prisimenu, 1943 m. šaltą žiemą aplankiau Albiną Vaitkų bibliotekoje. Kambarys didelis, pilnos lentynos knygų, bet šalta kaip šuns būdoj. Pasirodo, kad seniai nekūrenta, nes neatveža malką. Vedėjas prievienintelio kambaryste lange aapsisautęs paltu, sušiurpęs skaito knygą. Mano apsilankymo metu bibliotekon neužsuko nė vienas skaitytojas.

Man svarbiausia rūpejo, ką jis yra paraše ir ką planuoja. Bibliotekoje darbo sąlygos, palyginti su griovių kasimui ar miško kirtimui, buvo geresnės. Jis buvo patenkintas mano apsilankymu.

- Laiko dabar turiu - tik imk ir rašyk. Medžiagos man nereikia išgalvoti. Toks jau mano gyvenimas - pilnas nuotykių, pilnas žmonių išvairaus charakterio. Ir gamtos aš prisižiūrėjau. Ji mane visada domino ir traukė. Sugalvojau rinkinių paruošti. Galgi pasiseks išspausdinti. Atrinkau, mano nuomone, įdomesnius dalykus. Susidaré apie 400 puslapių. Neturėjau kam parodyti. Žinot, Pasvalyje nicko nėra su kuo pasitarti. Pasiūnčiau ponui Kniūkštai į leidyklą. Girdėjau, kad jis daug padeda naujokams. Bet jau trečias mėnuo nesulaukiai jokios žinių.

Pažadėjau pakalbėti su p. Kniūkštą ir parašiau jam laišką. Greitai gavau atsakymą, kad Albino Vaitkaus jokio rankraščio jis nėra gavęs ir rūpinasi, kad kūriniai siunciami galėjo pražūti.

Kai šią žinią pranešiau Vaitkui, jis apgailestavo, bet nenusimine: "Kai kuriuos juodraščius dar turiu... Greit parašysiu naujų, - ramiai pareiškė. - Kai niekas netrukdo, aš rašau visą dieną nepakildamas nuo stalo. Tieki medžiagos turiu..."

Daug vėliau jis suformulavo savo, kaip rašytojo, pašaukimą:

"Rašytojas nėra nei teisėjas, nei

Jonas Aničas

Marius Katiliškio novelių knygos "Šventadienis už miesto" (Čikaga, 1963) paskutinė novelė vadinas "Ryšininkas". Joje vaizduojami 1941 m. birželio išvykiai Pasvalyje. Vienas novelės veikėjas - sukilimo štabo narys Bibliotekos vedėjas. Jo paveikslą autorius taip nupiešė: "Bibliotekos vedėjas, kampuotu pečių jaunas vyras, tamsiu pietiečio veidu, ilgais juodais plaukais, siaurai pakirptais ūsais..." (p. 335).

Nėra jokios abejonių, jog bibliotekos vedėjo prototipas yra pats tuometinės Pasvalio miesto bibliotekos vedėjas Albinas Vaitkus, vėliau pasivadinęs literatūriniu Marius Katiliškio pseudonimu. Būtent tokį jį ir pažinojome mes, tuometiniai Pasvalio bibliotekos skaitytojai.

Bibliotekos skaitytoju tapau 1942 m. rudenį, pradėjus mokyti Pasvalio valstybinej Petro Vileišio gimnazijoje. Mégau skaityti knygas, jas imdavau iš mokyklos bibliotekos. Tačiau smalsumas skatinė pasibėilsti ir į miesto bibliotekos duris. Nebeatsimenu, kaip peržengiau bibliotekos slenkstį (buvau nedrąsus kaimo vaikas), tačiau jos vedėjas išliko atmintyje. Jis buvo apsirengęs šviesiomis galife kelnėmis, auliniais batais, tamsiu švarku. Vedėjas manė prakalbino ir aš greit nustojaudrovėtis. Jis paklausė, kur aš gyvenu, kas mano tévai, kurioje klasėje mokausi. Išgirdės, jog esu dar tik antrokas, pasakė, kad jaunesniųjų klasėjų mokiniam knygų užtenka ir gimnazijos bibliotekoje. Tačiau, jeigu aš labai norėsių, tai galėsi atiteiti į miesto biblioteką.

Bibliotekos vedėjo pareigose Albinas Vitkus dirbo iki 1944 m. vidurio. Atėjus pasikeisti knygų, vedėjas būtinai paklausdavo, kaip patiko perskaityta knyga, pasiteiraudavo apie pažangumą moksle, duodamas suprasti, kad pernelyg didelis susižavėjimas skaitymu gali būti žalingas.

Deja, praėjo daug laiko, kol sužinojau, kad mūsų pamėgtasis buvęs Pasvalio miesto bibliotekos vedėjas yra tas pats žymus lietuvių rašytojas Marius Katiliškis. Tai patyrės, jo kūrinius skaiciuau su dešimtieriopu smalsumu.

Vladas Būtėnas

1944 m. liepos pabaigoje, raud. armijai iš paskos ant kulinų lipant, pasitraukė į Pasvalį. Buvo vakaras ir Pasvalio geležinkelio stotyje degė vagonai. O vagonuose būta taurių gerybių, net ir šampano. Trumpa akimirka, ir vabalninkėn rankose putojo šampanas, aplink Pasvalį liudnai raudonuojuant pašvaistėms ir kažkur šonuose pokštint pavieniams šūviams. Bet tame šampano įkarštyje kilo triukšmas ir pačiame miestelyje. Karingi pasvaliečiai įsiuto ir net buvo besirengia sušaudytis vieną iš mūsų būrio vyru - augalotą, - placiapetį Steponą. Mat šis, savo dviračio netekės, nuo Mūšos tilto nudžiovė kitą, kažkuriu iš trauktis pasiruošusiu pasvaliečių. Akimirka buvo tikrai pašelus: kiekvienu metu į miestelį gali įsiveržti priesas, o čia žmogus tokiu degančiu momentu nupristintas. Bet aukštaičiu Širdys geros ir atlaidžios: jie mūsų Steponą ne tik kad nesušaudė, bet né diržų nejkrėtė. Steponas vėliau žuvo, ir tebūna jam lengva žemelė. O to dviračio savininkas buvo Marius Katiliškis, jau Lietuvos užsirekomendavęs rašytojas, Pasvalio bibliotekos vedėjas. Prie jo dviračio buvo priišta kuperinė, o kuperinėje pats brangiausias turtas - spaudai paruoštos knygos "Seno karcivio gržimais" rankrašciai. Tad ir tą skaudžią atsisveikinimo su namais akimirka jam buvo pašelusiai skaudu, netekus ne tik dviračio, bet ir vienintelio knygos rankraščio egzemplioriaus.

Juozas Motieka

Vokiečių okupacijos metais Pasvalyje, o ypač šio miesto gimnazijoje, buvo susitelkę palyginti daug mokytojų intelektualų, tikrų asmenybių: gimnazijos direktorius Juozas Povilonis (tuo metu čia parašės ir išleidė knygą "Nereikalingi žmonės" - o vėliau kitas), lotynistas, kiti antikinių kalbų žinovas Benediktas Kazlauskas, rašytoja Halina Korsakienė, muzikologas Kalistas Šimkevičius, jo sūnus literatas Julius Šimkevičius, lituanistas Antanas Musteikis, dailininkai Taranda ir Vaitiekūnas, gimnazijos kapelionas, aukšto intelekto kunigas J. Varnas ir kiti. Tarp miesto intelektualų buvo ir visiems žinomas miesto bibliotekos vedėjas Albinas Vaitkus (vėliau rašytojas Marius Katiliškis).

Šiu žmonių pastangomis kultūrinis-literatūrinis gyvenimas tolimateji provincijos miestelyje tuometinėmis salygomis palyginti buvo aktyvus: vyko literatūros vakarai, buvo rengiami koncertai, parodos ir kt. Juose

matydavome A. Vaitkų, juose neretai apsilankydavo jau tada gerai žinomas poetas Bernardas Brazdžionis. Mes, buvę penkiolikmečiai-septyniolikmečiai gimnazijos mokiniai, tuo labai domėjomės ir džiaugėmės.

Gyvendami tokioje aplinkoje, nuolatos buvome skatinami pamilti knygą, kuo daugiau skaityti, pažinti literatūrą, istoriją, kultūrą. Ir, suprantama, rimtai žiūredami į gyvenimą ir moksľą, mes klausėmės savo mokytojų, vyresniųjų.

Šiuos mūsų poreikius daugiausia tenkinino biblioteka, buvusi miesto centre, kur dabar moksleivių namai (antrame aukšte, o apačioje buvo knygynas- kaip gražiai deriniosi).

Prisimenu: visada, kuomet i ją ateidavome, sutikdavo santūrus, susikaupęs, tylus, giliai susimąstęs jos vedėjas Albinas Vaitkus. Juodi ūsiukai, tvarkinga apranga teikė jam solidžią, inteligentiską išvaizdą. Matyt, dėl pasvalietiško molio klampumo ir nemažo purvyno, dažnai avėdavo aulinius batus.

Eilinį kartą, atėję pasikeisti knygų, jos vedėją radome stovintį, žiūrintį pro langą, ir, matyt, giliai svajojantį. Pagalvojė, kad gal neišgirdo mūsų jėjimo, susižvalgę su savo vyresniu draugu Steponu Noreika, sukosejome. Ir tik tada, praėjus minutei kitai, jis atsisukės lyg konstatavavo, lyg paklausė: "Tai perskaite? O dabar ką imsite?" Mano draugas pasakė noris Putino "Altorių šešėly", o aš - Žemaitės raštą.

Neretai vedėjas paklausdavo, ko dar neskaitėme, pats ką nors pasiūlydavo, atsižvelgdamas į mokylos programą, mūsų amžių.

Biblioteka taip niūrtais laikais buvo labai svarbi mūsų, mokinų, ir visuomenės dvasinių porcikų tenkintoja.

Kada kartą atėjė paprašėme knygų, kurios buvo išduotos kitiems skaitytojams, bibliotekos šeimininkas pasiūlė kreiptis į gimnazijos kapelioną J. Varną, kuris turės labai turtingą ir religinį turinį, ir pasaulietišką knygų biblioteką. Taip ir padarėme. Vėliau, kai kun. J. Varnas tapo mūsų klasės auklėtoju, jo bibliotekoje būdavome irgi dažni

svečiai.

Vieno apsilankymo bibliotekoje metu (eidavome dažniausiai po tris keturis) vedėjas paklausė: "Taip uolai skaitote knygas, tai gal priklausote literatūrą būreliui?" Nedrąsiai prisipažinome vieni priklausą, kiti šiaip visada lankantys jo susirinkimus. Čia pat paprašė, gal galį atnešti naujai išleistą gimnazijos literatūrą laikraštuką (paskutinis jo numeris buvo išėjęs pavadinimu "Pirmyn"; pavadinimas dažnai buvo keičiamas, matėjo be okupacinės valdžios užregistruvimo - leidimo, buvo spausdinamas šapirografu). Kai laikraštukų keletą numerių atnešėme, jisai bematant įniko skaityti paskutiniji numerij. Ir, kolei mes išsirinkome knygą, jis spėjo perskaityti Kazio Jasiūno apskrymeli "Kryžius pakelė". Pagyrė: girdi, įdomus.

I bibliotéką ateidavo žmonės skaityti ne tik knygų, bet ir periodinių leidinių. Vienas populiariausiu iš jų buvo Šiaulių leidžiamas literatūros almanachas "Varpai". Mat jame galėjai rasti naujausius Lietuvos, kitų tautų rašytojų ir poetų kūrinius, kultūros gyvenimo naujienas. Kad gautume paskaityti šį almanachą, vedėjui tek davė net "užrašytį į eile".

Kai sykį drąsiausias iš mūsų atėjusių Bronius Savickas pasakė: "Knygagraužiai" vel atėjo"..., "Ir gerai, reikia skaityti..." - teišgirdome. Tas A. Vaitkaus "reikia skaityti" daugeliui mūsų širdyse liko visam gyvenimui.

Jei nemaža dalis Pasvalio gimnazijos mokiniai - K. Strekas, J. Lelys, K. Jasiūnas, A. Kazlauskas, B. Savickas ir kiti pamilome ir studijavome lietuvių, kitas kalbos bei literatūrą, mano manymu, tam daug įtakos turėjo mūsų auklėtojai H. Korsakienė, kun. J. Varnas, kiti mokytojai, bibliotekos vedėjas A. Vaitkus, skatinę pamilti tą neišsemiamą žinių šaltinį - knygą.

A. Vaitkaus asmenybė mums buvo gili mūslė ir autoritetas. Ir tas jo nuolatinis gilius susimąstymas, tylėjimas, turbūt, buvo kasdieniškas aplinkos, žmonių - visko, kuo gyvenama, stebėjimas, nuolatinis kaupimas į kūrybos aruodą. Kai skaitai jo kūrinius, ypač knygas "Miškais ateina rudo", "Išėjusiems negržti", randi nemažai Pasvalio krašto vaizdų, prototipu, šio krašto žmonių gyvenimo sugestių. Ir tai jo kūrybą mums daro dar labiau artimą.

Ačiū, vedėjau, kad mokesi mylėti knygas, ačiū, Rašytojau, už Jūsų parašytas knygas, ačiū už Jūsų gerumą mums, skaitytojams.

Mariui Katiliškiui skirti renginiai Pasvalio bibliotekoje

1991-ųjų balandis. Pirmasis rašytojo Marius Katiliškio paminėjimas. Dalyvavo Vilniaus universiteto doc. Elena Buklienė, aktorė Gražina Urbanaitė ir rašytojo pirmojo žmona pasvalietė Elzė Avižonytė.

1994 m. liepos 5 d. Ruošiantis 80-osioms rašytojo gimimo metinėms Pasvalio centrinės bibliotekos darbuotojai lankėsi pas M. Katiliškio brolio sūnų Vytautą Vaitkų Žagarėje.

1994 m. rugpjūčio 14 d. Pasvalio centrinei (nuo 1995 m. - viešoji) bibliotekai iškilmingai suteiktas Marius Katiliškio vardas. Dalyvavo prof. Violeta Kelertienė, rašytojo giminaitis kritikas, publicistas Algirdas Titus Antanaitis ir Beatričė Vasaris iš JAV, vilnietyje literatūrologė doc. Elena Buklienė, Lietuvos rašytojų sąjungos atsakingasis sekretorius Valentinas Sventickas, krtiečiai poetai Vladas Bražiūnas ir Mykolas Karčiauskas, aktoriai Olita Dautartaitė ir Petras Venslovas, rašytojo brolio sūnus Vytautas Vaitkus iš Žagarės, svečiai iš Kauno, Panevėžio, Vilniaus.

1995 m. išteigta Pasvalio Marius Katiliškio bibliotekos kasmetinė premija (rėmėjas -individualios imones "Samana " savininkas Eimutis Žviedris) už geriausius moksleivių rašinius rašytojo kūrybos temomis, o vėliau - ir už laisvąją kūrybą.

1995 m. gruodžio 19 d. Bibliotekoje atidarytas M. Katiliškio atminimo kambarys. Pranešimą apie M. Katiliškį skaitė vilniets literatūrologas Gytis Vaškelis. Skambėjo kanklių muzika, Pasvalio M. Katiliškio vidurinės mokyklos mokiniai paskaitė M. Katiliškio kūrybos. Pirmosios M. Katiliškio bibliotekos premijos laureatais vertinimo komisijos pirminkas Vladas Bražiūnas paskelbė Pasvalio P. Vileišio vid. mokyklos dyliktokes Ritą Zdanavičiūtę ir Daivą Pranauskaitę, studentę Rasą Lalaitę (antroji vieta, pirmosios komisija nutarė neskirti), P. Vileišio vid.

mokyklos dyliktokes Kristiną Rutkutę, Salviniją Gelažytę, Jurgitą Avižonytę ir studentę Vaidą Baltrušiūnaitę (trečioji vieta).

1996 m. gruodžio 18 d. Antrasis M. Katiliškio bibliotekos premijos mokinį rašinių konkursas. Kalbėjo Šiaulių pedagoginio instituto lietuvių literatūros katedros vedėja Irena Klimašauskienė, ŠPI doc. Janina Švabarietė, Joniškėlio vidurinės mokyklos mokytoja Laimutė Vaitkevičienė. Bibliotekos premijos laureatai : P. Vileišio vid. mokyklos dyliktokė Agnė Žagrakalytė (1-a vieta), Pasvalio 2-os vid. mokyklos 12 kl. mokinė Skirmantė Tirilytė (2-a vieta). Tos pat mokyklos mokinė Vida Klovaite , Mantas Mašalas ir Raimunda Šleivytė iš P. Vileišio vidurinės mokyklos laimėjo trečiasias vietas. Poetas kraštiečis Vladas Bražiūnas M. Katiliškio atminimo kambariu padovanajo rašytojo naudotą pyptukę.

1997 m. rugpjūčio 12 d. Pasvalio Viešosios M. Katiliškio bibliotekos 60- mečio minėjimas. Prie Vilniaus gatvėje buvusio bibliotekos pastato atidengta atminimo lenta su užrašu : " Šiame name veikusioje viešojoje bibliotekoje 1940-1944 metais dirbo rašytojas Marius Katiliškis ".

1998 m. rugpjūčio 18 d. Trečiasis M. Katiliškio bibliotekos premijos konkursas. Kalbėjo literatūrologas Jonas Jasaitis, panevėžietė bibliotekininkė Albina Saladūnaitė. Demonstruotas Arydo Renecchio filmo " Marius Katiliškis. Iš prisiminimų " ištraukos. Rašinį M. Katiliškio kūrybos tematika konkurse pirmają vietą laimėjo Kristina Šimoliūnaitė už literatūrinį rašinį " Meninė detalė M. Katiliškio romano " Užuovėja " rudens ciklo novelėse ", antrąsias - Kristina Plėtaite , Alvyda Maciulevičiūtė ir Jolanta Mockutė. Originaliosios kūrybos konkurse pirmają vietą laimėjo Gintarė Gegužinskaitė už noveles, antrają Jolanta Mockutė už eileraščių ciklą, trečiąjį Lina Balnytė už eileraščius.

Marius Katiliškio vardo sukiliimo iškilmės. 1994 m.(iš kairės: M. Karčiauskas, O. Dartautaitė, prof. V. Kelertienė, B. Vasaris ir V. Sventickas.

Marius Katiliškio atminimo kambario atidarymas. 1995 m. V. Dulkės nuotraukos.

Mariaus Katiliškio kūrybos liudijimai

Katiliškio tikrai savitas kūrybinis pasaulis išauga organiškai iš gyvenimo tikrovės, kaip gėlė arba, geriau sakant, kaip rupus, išsišakojęs ažuolas. Tuo pat metu Jame, kaip tragiškam veidrody, atispindi ir mūsų visų bendras likimas - mūsų didelis ir juodas praradimas, kurį vadiname tremtim. Taip Katiliškis rašytojas sprendžia tą patį sunkųjį būties uždavinį, kuris stovi ir prieš kiekvieną iš mūsų: kaip būti turtum ažuolas visojo amžinybėj nepakartojamu, vieninteliu individu ir vis dėlto pasilikti laiko ir ivykių neatskiriamu dalimi, priklausyti istorijai.

Katiliškis mums paliudijo vieną žemę - Lietuvą ir vieną žmogų - lietuvių paliudijo taip, kad jinai pasidare mums vienintelė žemė, ir lietuvis - vienintelis mums visai suprantamas žmogus.

Rimvydas Šilbajoris

Katiliškis visada kalbėjo nemeluotai, skaitytojai tai jaučia, kaip jie jaučia rašytojo išgyventą teisybę, kai jis rašo apie Lietuvos kaimą. Katiliškio kūryba - tai vienos lietuviškos prozinės tradicijos kulminacinis taškas.

Violeta Kelertienė

Marius Katiliškis turi tikrai retą pastabumo talentą ir sugebėjimą keliais taikliais brūkšniais, kelionis tipiškomis detaliomis perteikti aprašomujų ivykių foną ar aplinką taip, kad skaitytojas ją pagauна visais savo pojūčiais: autentiška ir tikra.

Algirdas Titus Antanaitis

Katiliškis daug turėjo. Gausiai jis buvo apdovanotas įgimtais talentais. Ir geriausią jų dalį - save - atidavė lietuvių tautai, mūsų literatūrai - mum visiem...

Bronys Raila

Kaip rašytojas, Marius Katiliškis savo kūrybos puslapiuos tévynės niekada ir niekur nė nebuvo palikęs. Fizinis Lietuvos netekimas ir iš to kylanti kančia, atrodo, tik padėjo Mariui Katiliškui koncentruoti į visa tai, kas dvasioje neišdildomai užsiliko iš vaikystės ir jaunystės metų, pergyventų šiaurės Lietuvos giriose ir laukuose. Geografiniai ir laiko nuotoliai rašytojo sieloje neišdildė nė smulkiausių peizažo ir žmonių bruozų, stebėtų ir įsimintų savo gyvenimo pradžioje.

Mariaus Katiliškio užauginti vaisiai jau neperkami ir neparduodami. Jie jau ne vien tik išeivijos, bet visos tautos įgytoji ir niekam kitam neperleidžiama nuosavybė.

Kazys Bradūnas

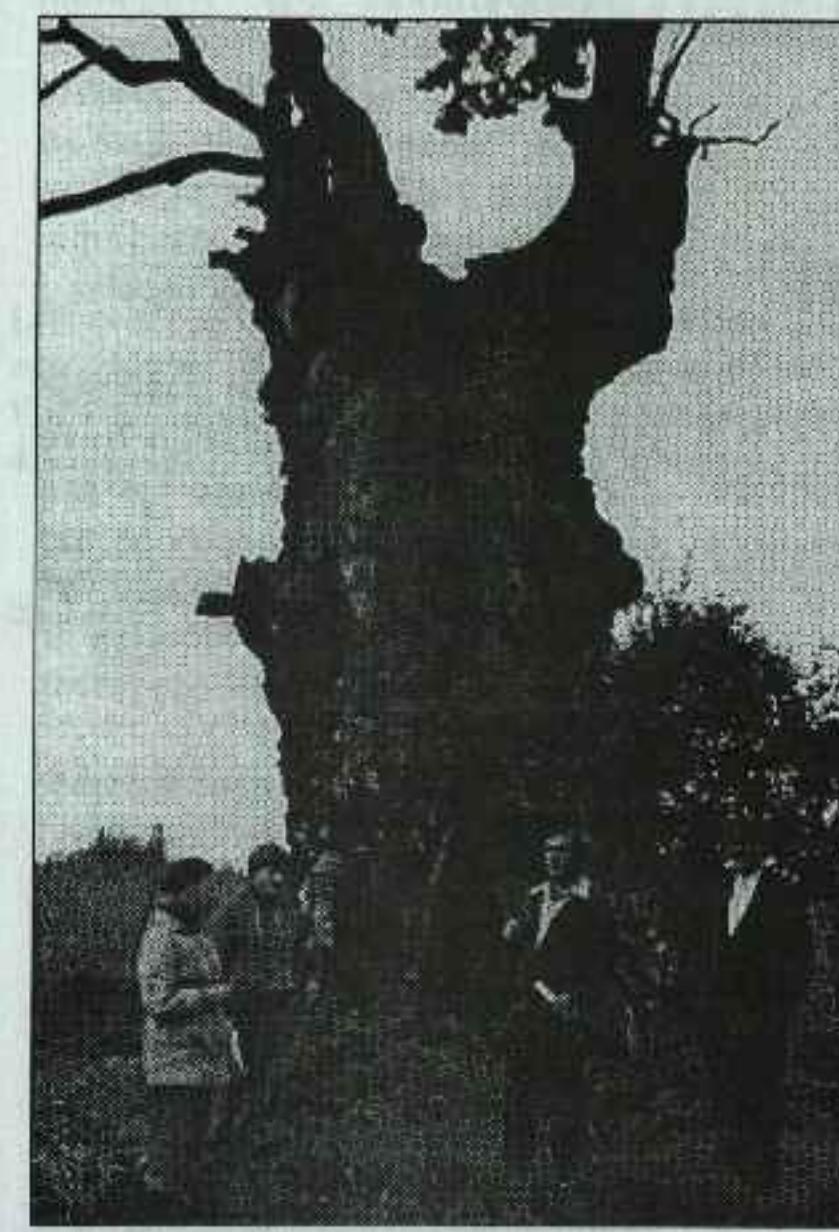

IŠĖJĘS NEGRIŽTI

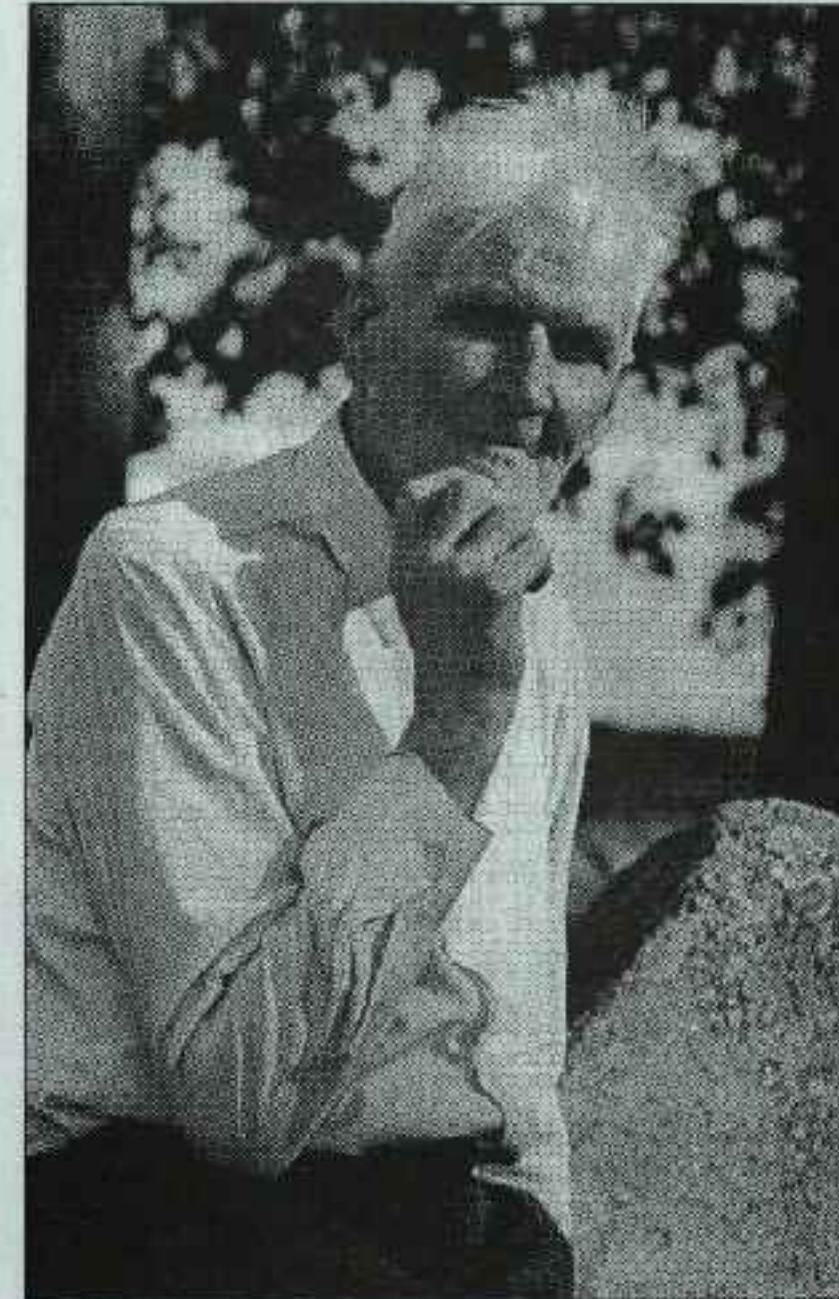
*Marius
Katiliškis
gyvenime ir
kūryboje*

REDAGAVO
VIOLETA
KELERTIENĖ

Kraštotoya

Antanas Mažylis su paminklosaugininkais prie Bartkūnų ažuolo 1980 m. A. Stapulionio nuotrauka.

A. Mažylis šiandien.
V. Dulkės nuotrauka.

Antanas Stapulionis

KRIKLINIŲ ISTORIJOS METRAŠTININKAS

Liepos mėnesį Krikliniuose mes, muziejininkai, knygos, kraštotojos entuziastai, vietinių kultūros namų, bibliotekos darbuotojai, taip nuosirdžiai su savieiklininku būriu besiruošusiu sutikti ir priimti, susirinkę pažymėjome Kriklinių krašto metraštininko, aistringo kraštotorininko Antano Mažylį 85-metį. Solidus amžius. Džiaugiamės Juo, išlikusiu tvirtu, darbingu. Gimė Amerikoje, emigravusiu tėvų šeimoje, bet greit ir visam laikui grįžusiu į gimtajį kraštą, Antanas Mažylis tebegyvena tėvų žemdirbių jkurtoje valstietiškoje Kriklinių pakraščio vienkiemio sodyboje. Nuo jaunystės būdamas abstinentiškai nusiteikęs prieš rūkymą, net alaus vartojimą. Antanas tebeturi gerą atmintį, išugdytą bendravimo su žmonėmis kultūrą, toleranciją, išsaugojęs gražią rašysemą, gyvai tebesidomi ne vien Kriklinių kaimų istorija, o detalijų savo žinojimu liko neprilygtamas.

Krikliniai lengvų dirvožemų aplinkumoje. Čia Januškų, Moliūnų glūdūs miškai, iki vėjo pustomo smėlio Žaliosios girių pakraščiai, dėl ko savitai buvo susiklosčiusi čionykiščių žmonių buitis, jų verslai. Čia Pyvesa pravingiuoja pakrančių medžių guotu pro Moliūnus, Januškų dvarvietes, sunykusią XIX a. vidurio Moliūnų mineralinio vandens šaltinių gydyklą, čia 1863 metų sukiliimo pėdsakai, "Karališkosios pilies" gynybiniai įtvirtinimai, gamtos paminklai... Visa ši realybė žavi ir žadina smalsumą, netgi romantiką. Gal ši aplinka užbūrė Antaną Mažylį grožio pojūčiams, pracietys ieškojimams, krašto tyrinėjimo suvokimui. Antano Mažyliaus vaizdus pasakojimas žavi mokinuką ir suaugusį, net abejingą žingeidumui. Jo dėmesys kultūros, gamtos vertybų išsaugojimui, sakyčiau, išskirtinis, nenumaldomas ir smerkiantis niokotojams. Kas tais keliais, takeliais keliavo, o ir dabar Antanas Mažylis mielai bendrauja, lieka sužavėtas. Kadaise šiame krašte buvodamas garsusis fotometraštininkas Balys Buračas glaudesi Mažylį namų šiltoje aplinkoje.

Svajonė, deja retam kraštotorininkui net muziejininkui buvo lemta susitikti su Baliu Buraču.

- Kad į namus Kaune vėlai rudenį grįžo su visą vasarą avėtais kelionėse nuplyšusiais bateliais ir pritrūkės kelolikos rublių jiems nusipirkti , rašė Jums laiške, o kur, kaip jis maitindavosi, ką įsimintino kalbėdavot - klausius Antaną Mažylį.

- Tai buvo nepaprastai malonus ir kuklus žmogus, neleidžiantis juo rūpintis. Nakynei grįždavo vėlai, kada fotografuoti būdavo per tamšu. Vakarieniuadavome visi kartu pagal kaimišką paprotį - užėjus žmogų kvieti prie stalo ką pats valgai. Dar gyva buvo amžinaatlis mama, kuri išvirdavo klecką, kartais bulvių su rugpienių, ar saldaus pieno su duona paduodavo...

O kalbėdavomės iki vėlumos įvairiais, daugiausia krašto istorijos klausimais, bet laiko pritrūkdavo, sakė Antanas Mažylis.

Senaus laikais ilgokai dirbęs buvusios Kriklinių apylinkės girininku, Antanas Mažylis rinko kaimų gyventojų buities reikmenis ir buvo įkūrės Kriklinių visuomeninį kraštotoysters muziejų (tai buita pirmojo muziejaus rajone). Energiai darbavosi kuriant Kriklinių parką, tvarkant aplinką, organizuojant talkas. Ne visi jo geranoriški darbai išlikę, bet tai ne jo kaltė.

Amžiumi įkopusį į 9-tojo dešimtmečio antrąjį pusę Antaną Mažylį sutinkame statiskai tiesu, visada pasitempusi ir geranorišką. Dažnas jis svečias Pasvalio krašto muziejuje, ne retuome su svarių aplanku - lyg žynys su auka savo šventovei.

Iš rankraščiu

Iš ciklo “Mano prisiminimai”

(Tēsinys. Pradžia
“Šiaurietišku atsivērimu” Nr. 5)

Papasakosiu dar apie tris ūkiškus įrankius, kurių jūs nematėte, gal nė ju pavadinimų negirdėjote. Tai kultuvas arba spragilas, vėtyklė ir šiūpele (bertuvas, semtuvas - red.).

Ūkiški trobesiai buvo šiaudais dengti. Tam buvo naudojami ruginiai, nesugulusi (augant) rugių šiaudai. Išdžiūvusi rugių pėdus klojime, ant laito, suguldydavo dvieis eilėmis, suduriant jas varpomis, kurias kultuvais nukuldavo. Suėmė už varpą, iškratydavo žoles ir nulaūžytus šiaudus. Taip išvalytus šiaudus surišdavo į didelius kūlius. Tokių kūlių visuomet būdavo didelės atsarga.

Vėtyklė buvo naudojama nukultiems grūdams atskirti nuo pelės. Vėtytojas, atsisėdės ant žemos kėdutės, vėtykle pasemia grūdus ir, atmetės ranką užpakalin, suka ją kairėn įki peties. Pelai ir kitos šiukštės nukrenta čia pat, o suneksn grūdai nulekia kur kas toliau. Baigus vėtyti, grūdai šiūpele sukasami į krūvą ir maišais sunešami į svirnā - į aruodus.

Staciūnų kaimas išskirstė į vienkiemius 1923 metais. Ukininkai su matininku pagal žemės rūšį visą žemę padalino į 9-ias sklypus lygios vertės, bet nelygaus ploto. Mūsų sklypą iš kepurės ištraukė brolis Kazimieras. I tą sklypą pakliuva dar ruoželis mūsų sodybos. Žemės buvo visokios, daugiausia - labai geros. Buvo užliejamos pievos ir lengvos priesmėlio dirvos, labai tinkamos bulvėms. Šeima sklypu buvo patenkinta.

Turėjome bendrai su tolimu giminaičiu apie 18 dešimtinių iš valdžios pirktos dvaro žemės. Pusę to ploto valdė tas giminaitis, o kitą pusę - mano tėvas ir jo brolis Jonas. Dvaras už skolas pateko žemės bankui ir apie 1912 metus išdalintas rusams kolonistams. Per pirmajį pasaulinį karą kolonistai išbėgo į Rusiją ir nebegrijo. Žemė perėmė susikūrusi nepriklausomos Lietuvos valdžia. Mūsų šeima (tėvas jau buvo miręs 1921 metais) jai priklausančius 4,5 hektaro

pirktoji žemės legaliu būdu priskyrė prie dvaro, mainais gavo prie savo sklypo per visą jo ilgi atitinkamą plotą.

Būdinga, kad retkarčiais ir dabar dar (rašyta 1990 m. - red.) susapanuoju mūsų gyvenamą namą ir niekuomet nesusapanuoju naujosios sodybos.

(Čia autorius pateikia senojo gyvenamojo namo planą, kurio išspaustinti nėra galimių. Gal kiek paredagavę pateiksmis tik kai kurias patalpų aprašymo ištraukas red.)

Rūkykla (kamaros kampe, prie sandeliuko - red.) pastogėje susiaureja į paprastą kaminą. Žemai įmūrintas 5 ar 6 kibirių talpos katilas. Aukščiau įmūrinti keli balkeliai su kabinti kumpiams ar bet kam, kas galima išrūkyti. Priešaky, ne po katilu, užkuriama ugnis iš sauso, bet ne smalnio kuro. Ugnis prislopinama pelena, kad daugiau rūktų, o ne kaitriai degtų. Duonkepio pečiaus (gryčios kampe) apačios iškyšulys naudojamas kaip šiltas suolas. Galima ant jo ir prigulti. Šilta siencelė šyla, kada kas verdama ant greta stovinčios išmūrintos viryklos - "plytos". Ta siencelė - dūmams suimiti ir išleisti į kaminą turi sudėtingus išraitytus takus. Trauka tokia smarki, kad ir puoda nukelus, dūmai neina į trobą, bet kartu su liepsna lenda žemyn, į ten esančią skydę, ir siencelės vingiuotais takais išlecia į kaminą.

Seklyčioje - koklinis patalpos šildymo pečiukas. Priemenės kampe - durys į po seklyčia esančią sklepą (rūsi - red.). Jas pakėlės ir atrėmus į sienu - laiptai žemyn. Sklepė laikomas seklinės ir valgomosios bulvės, morkos ir kitos daržovės, rauginti kopūstai (statinė) ir daugybė visko, kas reikalinga sandeliuoti virtuvei.

Mykolas Tonkūnas

Sandeliukas (už rūkyklos, durimis į kamarą - red.) buvo mamos karalija "po raktu". Ten laikyta visokių labai skanių ir mažiau viliojančių dalykų. Jie skirti ne namiškiams, o svečiams. Užrakinamas, kad niekas nevestų į pagundą.

Kamaros kairiajame pasienyje stovėjo girmos. Kadaisė jų buvę dvejos. Mano atminime jos jau nebuvu naudojamos. Virš jų dar įtaisyta plati lentyna. Ant girmų ir virš jų sudėdavo duonos kepalus ir visokius smulkius namų apyvartos daiktus.

Duonkepio pečiaus (už kamino, autorius vadinamoje gryčioje - red.) sienos ir viršus buvo labai storos mūro. Ir viduje karštai įkaitintas, iš lauko pusės būdavo tik malonai šiltas. Tėvelis mėgdavo ant pečiaus šiltai pagulėti, o ir mes, vaikai, ten sulipę, rasdavome, ką veikti. Kai pečiaus, malkoms išdegus, likdavo tik angliai, kaminas būdavo uždaromas juškomis (dūmtraukio kaiščiais - red.). Palubėje joms uždaryti buvo durelės.

Kamaroje ir sandeliuke buvo tik mažyčiai langučiai palubėje. Kiek šviesos jeidavo tik atidarius duris į priemenę. I pastogę laiptų nebuvó. Užlipama buvo koperėlėmis. Virš seklyčios pastogė buvo atitverta sienele. Ten buvo švarios grindys, laikomi nekasdieniniu drabužiu, o svarbiausia obuoliai žiemai, gerai uždengiami, kad nesušaltų. Durys į tą pastogę visuomet būdavo užrakinamos.

Būdinga, kad ir dabar karta į sapne matau tuos vaizdus, kurie yra užsilikę atmintyje iš vaikystės laikų: prie vartų į gatvę stovi žemas pakrypės kryžius.

Vieni vyrai rausėsi apie namo pamatus, kiti pjūklais ir kirviais daužesi apie langus, o vienas, apžergės gulintį didelį kryžių, kažką tame kalinojo ir varė mane šalin, kad netrukdyčiau. Vėliau supratau, kad buvo prakertami didesni langai ir dirbamas naujas kryžius... Jis buvo tvirtas, ažuolinis ir pastatytas senojoje vietoje. Kaimui išėjus į vienkiemius, jis greičiausiai buvo perkeltas į naujają sodybą.

Jonas Aničas

Dokumentai kalba

Rengdamas knygos "Petras Vileišis" antrą leidimą, Lietuvos valstybės archyve radau svarbių dokumentų, susijusių su Pasvalio krašto Medinių sodžiaus ūkininkų Vileišių šeimos istorija. Malonių skaitytojui pateikiu dvių dokumentų faksimiles ir jų vertimą iš rusų kalbos.

I.

Petro Vileišio tėvų santuokos įrašas Pasvalio bažnyčios metrikų knygoje 1849 m. liepos 19 d.

Tūkstantis aštuoni šimtai keturiasdešimt devintų metų liepos 19 dienos Pasvalio Romos Katalikų parapijos bažnyčioje garbusis Aleksandras Liūdavičius, tos bažnyčios vikaras, po trijų užsakų - pirmieji liepos 2 d., antrieji liepos 5 d. ir tretieji liepos 12 d., dalyvaujant į pamaldas susirinkusiems žmonėms "valstiečius Vincentą Vileiši, 25 metų amžiaus, iš Medinių kaimo, su Agota Mačenaitė, 19 metų amžiaus, iš Tetirvinų kaimo,

abu Pasvalio Bažnyčios parapijiečiai, griežtai ištyrus ir iš abiejų pusių neradus kliucių santuokai, abiems asmenims abipusiai sutinkant " " Valstiečių Kazimiero ir Salomėjos (Krikščiūnaitės) Vileišių, teisėtų sutuoktinį, sūnų ir valstiečių Antano ir Elenos (Požėlaitės) Mačenėnų, teisėtų sutuoktinį, dukterim, sutuokę ir bažnyčios akivaizdoje iškilmingai palaimino, dalyvaujant pasitikėjimo vertimems valstiečiams Jurgui Paraukiui, Anupriui Vileišiui, Antanui Mačenui ir daugeliui kitų ten buvusių "

Nr.	Metų mėnesis data	Įvykio vieta	Ką įvyko? Ką išėdė? Ką išėdė?	Ką įvyko? Ką išėdė?
19	19			

Petro Vileišio tėvų
santuokos įrašas
Pasvalio bažnyčios
metrikų knygoje
1849 m. liepos 19 d.

Metų mėnesis data	Vieta	Ką įvyko? Ką išėdė? Ką išėdė?	Ką įvyko? Ką išėdė?
9 3 1848			

SUKAKTYS

Rugpjūtis - rugsējis

Rugpjūčio 11 d. - sukako 60 metų, kai Joniškelyje gimė boksininkas, Baltijos šalių (1962), Lietuvos TSR (1963, 1964, 1966, 1967, 1969, 1970) bokso čempionas, SSRS bokso pirmenybių sidabro (1965, 1968), bronzos (1966), Mechiko (1968) olimpiņu žaidynių sidabro medailio laimētojas Jonas ČEPULIS. 1947-48 m. mokësi Vaškų pradinéje mokykloje, 1948 m. su šeima ištremtas į Buriat-Mongolią. 1967 m. mokësi Kauno politehnikume. 1965-1970 m. SSD "Žalgiris" instruktorius, 1970-1994 m. Kauno "Pergalės" g-klos šaltkalvis, nuo 1994 -UAB "Samsonas" šaltkalvis.

Rugpjūčio 17 d. - sukako 90 metų, kai Meškalaukio k. gimė ekonomistas Juozas Pažemėnas. 1930 m. baigė Linkuvos gimnaziją, 1935 m. VDU teisių fak. ekonomikos skyrių. 1935-39 m. dirbo Lietuvos banke, 1939-44 m. VDU ir VU dėstytojas. Pasitraukęs į Vakarus, nuo 1945 m. birželio VLIKo atstovavo Lietvių Vienybės Sajūdžiui ir buvo Tautos Fondo, Lietuvos ūkio atstatymo ir finansų komisijų nariu. 1949 m. atvyko į JAV. 1951-52 m. mokësi ekonomikos Yale universitete, 1958 m. baigė bankų institutą Niujorke. Bendradarbiavo Amerikos spaudoje, Lietvių enciklopedijoje.

Rugpjūčio 25 d. - sukako 110 metų, kai Švobiškyje gimė biologas, biologijos mokslo habil. dr. Povilas Snarskis. 1929 m. baigė VDU, matematikos-gamtos fakultetą. 1930-39 m. mokytojavo Klaipėdoje, 1940-67 m. dėstė Vilniaus universitete, 1951-52 m. dar ir VPI, 1944-48 m. VU aukštesnių augalų sistematikos, 1948-63 m. darvinizmo ir genetikos katedros vedėjas, profesorius (1946). Mirė 1969 m. vasario 17 d. Vilniuje.

Rugpjūčio 27 d. - sukako 105 metai, kai Gailionių k. gimė pulkininkas Petras Genys. Mokësi Panevėžyje. 1916 m. baigė Maskvos Aleksejevo karo mokyklą. 1918 m. savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę. Vadovaudamas kuopai, vėliau batalionui, 1919 m. nuo bolševikų vadavo Andrioniški, Anykščius, Antalieptę, Bobriški, Daugus, Kavarską. Dalyvavo Zarasų operacijoje, Radviliškio kautynėse su bermontininkais. 1920 m. kovësi su lenkais Nočios, Trakų, Varėnos apylinkėse. Apdovanotas Vyčio kryžiaus ordinu su kardais. 1940 m. iš kariuomenės atleistas. Pasitrauke į Vakarus, 1949 m. persikėlė į JAV. Mirė 1969 m. JAV.

Rugsėjo 17 d. - sukako 110 metų, kai Papyvesių k. gimė mechanikas, inžinierius Jonas MATYCKAS. 1909 m. baigė Smolensko gimnaziją, studijavo Maskvos aukštojoje technikos mokykloje, 1919 m. gavo mechanikos inžinieriaus diplomą. Grįžęs į Lietuvą, dirbo susisiekimo ministerijoje, 1942-44 m. dėstė Kauno aukštesniojoje technikos mokykloje, 1938 m. suorganizavo vairuotojų mechanikų kursus ir iki 1941 m. jiems vadovavo. 1938-44 m. VDU Technikos fakultete skaitė geležinkelio eksploatacijos ir garvežių kursą, 1940-44 m. Transporto mašinų katedros vedėjas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1946-49 m. dėstė Pabaltijo universitete Hamburge-Pinneberge, 1949 m. persikėlė į JAV, dirbo Technikos biure.

Rugsėjo 23 d. - sukanka 100 m., kai Aukštuolių k. (Biržų r.) gimė kunigas, filosofas Juozas Lomanas. 1924 m. baigė Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fak. Kunigu įšventintas 1923 m. Biržų, Utenos gimnazijų kapelionas. Kurį laiką klebonavo Grūžiuose, kur paraše kn. "Siełos problema", 1936-39 m. Sudeikiuose, nuo 1939 m. Antalieptėje. Suimtas 1952 m. į Lietuvą grįžo 1956 m., buvo Linkuvos altarista, kur ir mirė 1959 m. vasario 7 d. Palaidotas Vabalninke.

Rugsėjo 26 d. - sukanka 85 metai, kai Gruzdžiuose (Joniškio r.) gimė rašytojas Albinas Vaitkus (Marius Katiliškis). Mokësi Žagarėje, gimnazijos nebaigė. Dirbo miško kirtėju, grioviakasiu. 1941-44 m. Pasvalio bibliotekos vedėjas. Pasitraukęs į Vakarus, gyveno Lemonte, dirbo plieno fabrike. Išleido novelių, apsakymų, romanų: "Prasilenkimo valanda", "Paskendusi vasara", "Užuvėja", "Miškais ateina ruduo" ir kt. Mirė 1980 m. gruodžio 17 d. Čikagoje.

Rugsėjo 29 d. - sukanka 160 metų, kai Norių k. gimė liaudies dainius Jonas Mykolas Burkus. Neišėjo jokio mokslo, pramoko skaityti ir rašyti, ir likęs gimtinėje, kūrė dainas. Jo dainas 1920-25 m. surašė P. Bütėnas (apie 70).: "Spaudos atidengimo daina", "Japonų karo daina", "Komūnai, komūnai" ir kt. Mirė 1919 m. rudenį.